

7.1 De COVID-19-crisis versterkt de noodzaak van de transformatie van de economie

In 2020 bestond de absolute prioriteit erin de coronapandemie in te dammen en de mensen en de ondernemingen te beschermen tegen de gevolgen van de recessie die eruit voortvloeide. In de verschillende domeinen van het economisch beleid werden uitzonderlijke maatregelen genomen om de economie zo goed mogelijk doorheen de crisis te loodsen. Die acties moeten per definitie tijdelijk zijn. Naarmate het herstel aan kracht wint, zullen ze moeten plaatsmaken voor maatregelen die de fundamenten versterken voor een dynamische, veerkrachtige, inclusieve en koolstofarme economie.

De exit uit de crisis is slechts succesvol wanneer de negatieve gevolgen op de overheidsfinanciën, de arbeidsmarkt en de ondernemingen worden beperkt. Er moet met name gewaakt worden over de houdbaarheid van de overheidsfinanciën en vermeden worden dat de werkloosheid structureel stijgt en dat ondernemingen failliet gaan die levensvatbaar waren maar verzwakt werden door de COVID-19-schok. Die punten werden besproken in de voorgaande hoofdstukken. Bovendien kampt de Belgische economie nog steeds met een aantal structurele kwetsbaarheden die al vóór de crisis bestonden. Voor het economische weefsel zijn dat de nagenoeg onbestaande productiviteitsgroei, die deels het gevolg is van een futloze ondernemingsdemografie, de moeilijkheden die een efficiënte allocatie van de middelen in de weg staan en onvoldoende technologische verspreiding tussen de ondernemingen. De economie moet ook het hoofd bieden aan de uitdagingen van de transitie naar vergroening en digitalisering.

De COVID-19-crisis en de ecologische en digitale transitie zullen reallocaties van middelen vergen

De digitale technologieën droegen tijdens de crisis bij aan de veerkracht van de economie. De tools voor telewerk en de onlinekanalen voor de verkoop en de distributie van goederen en diensten maakten het immers mogelijk bepaalde activiteiten voort te zetten ondanks de beperkingen door de lockdowns en de *social distancing*. Die veranderde productie- en consumptiemethoden zullen blijven en tot permanente transformaties in de structuur van de economie leiden. Sommige bedrijfstakken zullen blijvend verzwakt uit die transformaties komen, terwijl andere er een bron

van toekomstige groei in zullen vinden. Meer algemeen zal de ontwikkeling van nieuwe (digitale en andere) technologieën de structuur en de werking

van de economie blijven veranderen. Daarbij komt de noodzaak om de productie en de consumptie nog verder te vergroenen om de klimaatopwarming in te dammen. Die transformaties vergen een vlotte reallocatie van de middelen binnen de ondernemingen, tussen de ondernemingen van dezelfde bedrijfstak en tussen de bedrijfstakken onderling.

Om de technologische en de groene transitie te kunnen waarmaken, zijn investeringen nodig in menselijk kapitaal, maar ook in infrastructuur en immateriële activa, in onderzoek en ontwikkeling (R&D) en in databanken. Het vermogen om de reallocaties zo vlot mogelijk en met een zo laag mogelijke maatschappelijke kost te realiseren, zal in grote mate het succes bepalen van het transformatieproces van de Belgische economie naar een veerkrachtige, inclusieve en koolstofarme economie.

7.2 Een digitalere economie na COVID-19

De consumenten raken steeds meer vertrouwd met de nieuwe manieren van online kopen

De COVID-19-crisis heeft de consumptiegewoontes danig overhoopgehaald. De verplichte sluiting van bepaalde bedrijfstakken, de gezondheidsmaatregelen tijdens de lockdowns, de beperkingen op de verplaatsingen en het vermijdingsgedrag van een deel

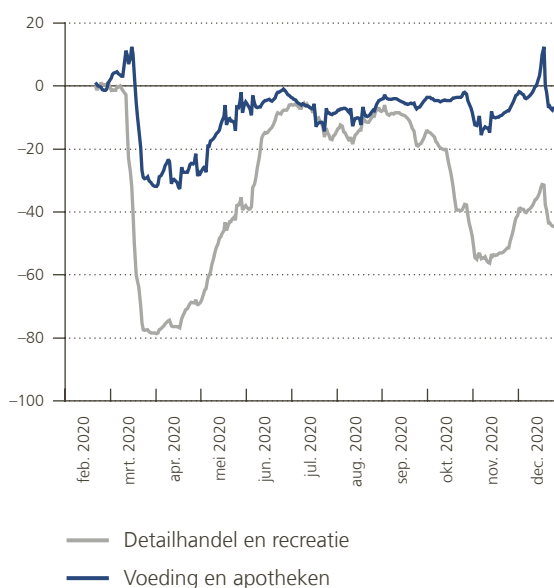
van de bevolking uit angst voor besmetting, hadden grote gevolgen voor de mobiliteit en zorgden ervoor dat de fysieke vestigingen van de detailhandel en de dienstverleners veel minder bezoekers over de vloer kregen.

De onlineverkoop daarentegen, die al enkele jaren gestaag aan het groeien was, explodeerde, en daarvan profiteerden andere dienstverleners die gespecialiseerd

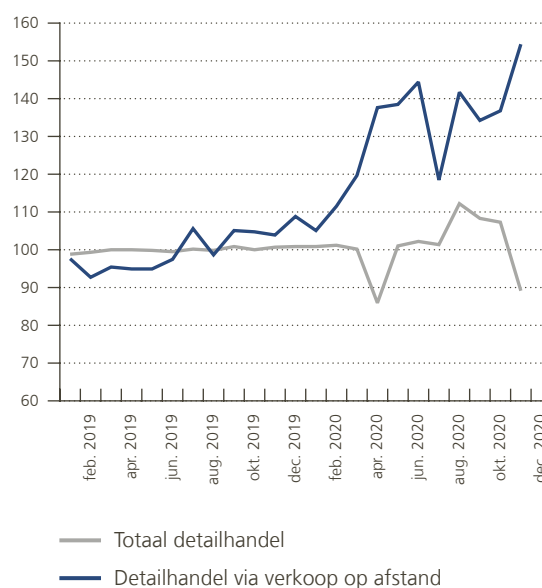
Grafiek 85

Als reactie op de sluiting van de fysieke winkels in België gingen de consumenten online kopen

Verplaatsingen volgens de aard van de aankopen
(procentuele afwijking t.o.v. de referentieperiode¹, voortschrijdende gemiddelden over zeven dagen van locatiegegevens)

Verkoop detailhandel²
(indexcijfers 2019 = 100)

Bronnen: Eurostat, Google mobility data.

1 Mediaanwaarde berekend over een periode van vijf weken van 3 januari tot 6 februari 2020.

2 Verkoop op afstand: detailverkoop waarbij de koper zijn bestelling per post, per telefoon of online plaatst.

zijn in bevoorrading, transport en leveringen. Zo nam het volume pakketten dat bpost behandelt, en dat sinds 2018 met 16% op jaarbasis was gestegen, in het tweede en derde kwartaal van 2020 op kwartaalbasis toe met respectievelijk 80 en 50%.

De explosieve toename van de onlineverkoop sinds maart 2020 versnelt een tendens die al enkele jaren wordt waargenomen. Het brede en gevarieerde aanbod tegen concurrerende prijzen kan verklaren waarom de onlinedistributie aantrekkelijk is voor consumenten. Die nieuwe manier van kopen komt tegemoet aan de behoefte om individueler, veiliger en gemakkelijker te kopen van thuis uit. De afgelopen tien jaar is het aantal onlineconsumenten voortdurend gestegen, tot meer dan 70% van de Belgische bevolking in het tweede kwartaal van 2020, volgens Comeos. De 45- tot 54-jarigen hebben in die periode de jongeren bijgeëmd. De 55-plussers, die meer moeilijkheden hebben met digitale betaal- en consumptietools, zijn meer occasionele gebruikers gebleven van de mogelijkheden van online winkelen, al is hun aantal ook gegroeid.

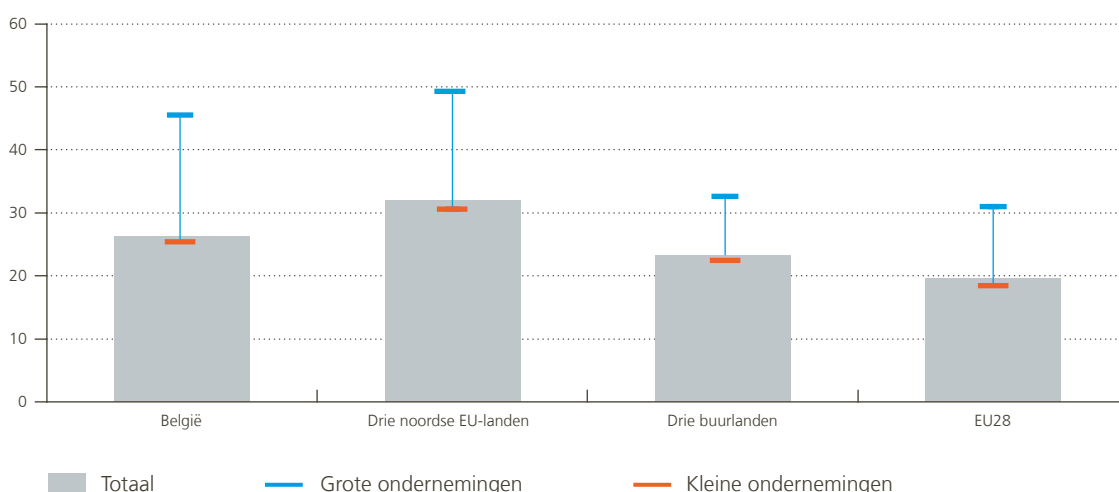
Ook de ondernemingen hebben hun digitale aanwezigheid vergroot

Net als de consumenten hebben ook de bedrijven zich aangepast aan de nieuwe mogelijkheden die de e-commerce biedt. De grote internationale platformen nemen daarbij weliswaar een dominante positie in, maar ook de andere ondernemingen zijn meer gaan gebruikmaken van die nieuwe manieren om te verkopen, te communiceren en te produceren. In 2019 bood iets meer dan een kwart van de Belgische ondernemingen (26%) al de mogelijkheid op hun eigen website producten te bestellen of te reserveren. Hoewel de ondernemingen uit de noordse landen van de EU het verhoudingsgewijs beter deden (32%), ligt het Belgische percentage ruim boven dat van de EU als geheel (20%). De Belgische bedrijven konden in 2019 een groter deel van hun omzet uit onlinehandel genereren (33%), terwijl de gemiddelde Europese onderneming daar slechts 18% van haar omzet uit haalde. Ook de bedrijven in de drie buurlanden en in de noordse EU-landen haalden respectievelijk slechts 17 en 24% van hun omzet uit hun onlineverkoop.

Grafiek 86

Dankzij de aanwezigheid van de Belgische ondernemingen op de digitale kanalen kunnen bestellingen en reserveringen online worden geplaatst

(onlinebestellingen of -reserveringen, in % van de ondernemingen, 2019¹)

Bron: OESO.

¹ 2018 is het meest recente beschikbare jaar voor Duitsland, Finland en Zweden.

Hoewel het digitale aanbod in 2019 al groot was, leidde de pandemie ertoe dat ook andere bedrijven vroeger dan gepland en versneld online gingen verkopen. De verplichte sluiting, de gezondheidsmaatregelen en de toegenomen vraag via alternatieve kanalen noopten hen ertoe om zichtbaar te zijn op het internet en e-commerce te gebruiken om hun activiteiten voort te zetten. De crisis bracht een aantal ondernemingen ook tot de vaststelling dat ze zich dankzij de digitale technologie flexibeler konden organiseren, zowel intern als ten opzichte van hun klanten.

De digitalisering van de Belgische economie droeg bij aan de veerkracht tijdens de crisis

verhoudingen 60 % en 40 % (respectievelijk B2B/G en B2C). Niet alleen de verkoop aan de consumenten nam toe in 2020, ook de digitale uitwisselingen tussen bedrijven hebben mogelijk bijgedragen aan het behoud van de binnenlandse en internationale waardeketens. In overeenstemming met de algemene daling van de activiteit nam de handel over het geheel genomen evenwel af.

Nieuwe manieren van werken werden breder toegepast

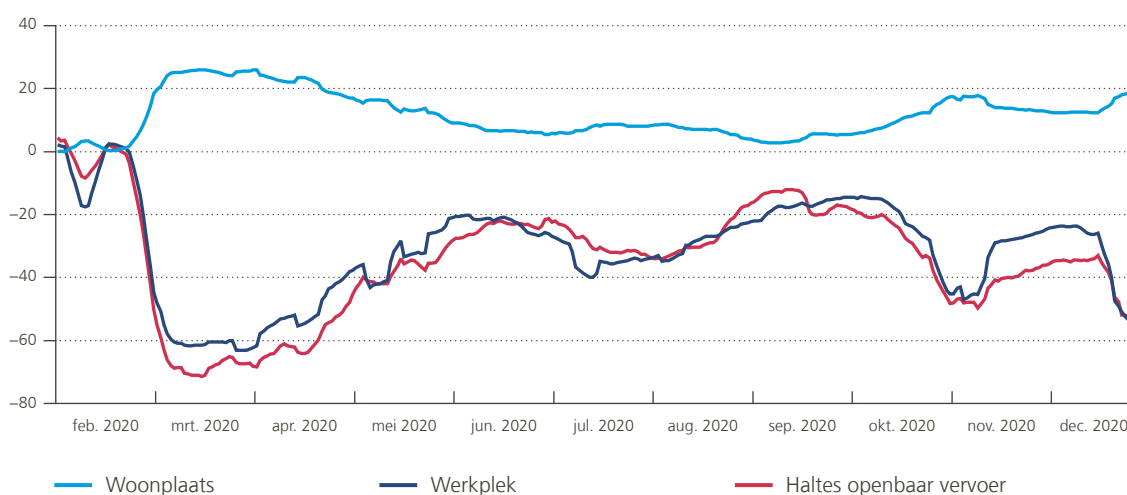
De e-commerce die voor de consumenten is bestemd vertegenwoordigt evenwel maar een deel van de inkomsten van de bedrijven die online actief zijn. Volgens de FOD Economie was 80 % van de online-omzet van Belgische bedrijven in 2019 afkomstig van verkopen tussen ondernemingen (B2B) of aan overheden (B2G), en betrof de overige 20 % verkopen aan consumenten (B2C). Op Europees niveau beliepen die

In 2020 werd ook massaal gebruikgemaakt van telewerk wanneer de aard van de taken dat mogelijk maakte. Tijdens de lockdownperiodes werd telewerk immers overal waar het mogelijk was verplicht of sterk aangeraden, waardoor het de norm werd voor veel werknemers. Op die manier konden de ondernemingen hun activiteiten voortzetten en de werknemers hun baan en inkomen behouden.

Grafiek 87

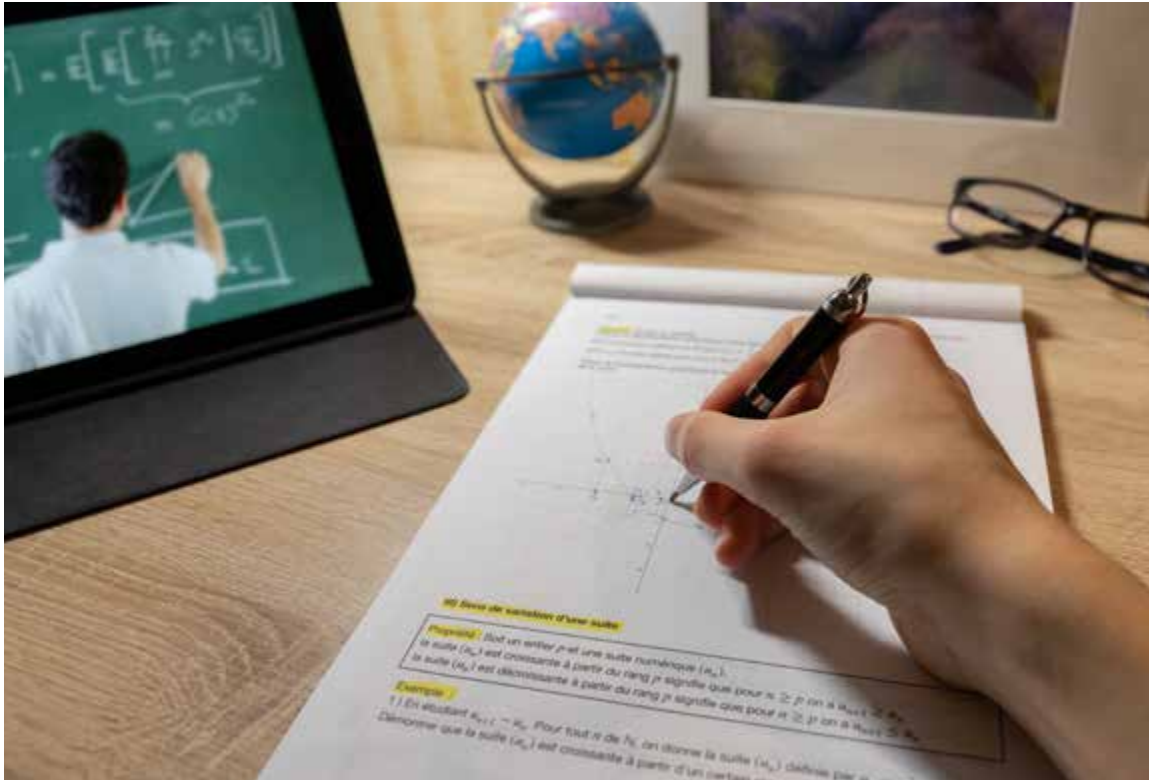
Uit de geolokalisatiegegevens blijkt dat men zich minder verplaatst naar de werkplek en vaker thuis is

(afwijking in % t.o.v. de referentieperiode¹, voortschrijdende zevendaagse gemiddelden van geolokalisatiegegevens)

Bron: Google mobility data.

¹ Mediaanwaarde berekend over een periode van vijf weken van 3 januari tot 6 februari 2020.

Uit de mobiliteitsgegevens blijkt inderdaad dat het aantal verplaatsingen naar de werkplek en het gebruik van het openbaar vervoer sterk is afgenomen en dat men vaker thuis is. Terwijl telewerk in de ondernemingen en bedrijfstakken voorheen in zeer uiteenlopende mate werd gebruikt, hebben de pandemie en de *social distancing* veel bedrijven verplicht om telewerk in te voeren of uit te breiden. Volgens een onderzoek van de KU Leuven, in samenwerking met Acerta en HR Square, groeide het telewerk in België bliksemsnel: het percentage werknemers dat mocht telewerken lag tijdens de eerste lockdown 84 % hoger dan vóór COVID-19. Thuiswerk is echter niet voor alle werknemers weggelegd, afhankelijk van de functie en de bedrijfstak. Zo is het voor de meeste arbeiders en voor bepaalde contactberoepen moeilijk om vanop afstand te werken.

Ook het onderwijs en de opleidingen werden gedigitaliseerd

Als gevolg van de verspreiding van het coronavirus moesten de gemeenschappen en de gewesten de scholen en opleidingscentra sluiten en bij de heropening ervan aanwezigheidsbeperkingen opleggen

(rotatie van leerlingen, beperking van het aantal leerlingen in de klas). Nieuwe leervormen en pedagogische tools moesten snel worden ontwikkeld om het onderwijs zo weinig mogelijk te verstoren en de continuïteit te waarborgen. Daartoe werd gebruikgemaakt van nieuwe digitale mogelijkheden, zoals virtuele klassen of computerondersteund leren. Ondanks overheidsinitiatieven om lokale tekorten op te vangen, varieerde het gebruik ervan sterk naargelang van de onderwijsinstellingen en de uitrusting van de gezinnen, wat de uniforme en massale inzet van die tools bemoeilijkte.

De pandemie verstoorde niet alleen het leerproces van de leerlingen en studenten, maar ook dat van de volwassenen, werknemers en werkzoekenden in opleiding. De afgelopen jaren werden een aantal alternatieve tools ontwikkeld, zoals onlinecursussen die voor iedereen toegankelijk zijn (Massive Open Online Course – MOOC). Een aantal voorlopige gegevens lijken erop te wijzen dat het e-leren voor volwassenen aanzienlijk is toegenomen. In het Vlaams Gewest lag het aantal deelnemers aan online-opleidingen van de VDAB in de tweede helft van maart 2020 bijvoorbeeld viermaal hoger dan tijdens de overeenstemmende periode van het jaar voordien.

De digitalisering was mogelijk dankzij een hoogwaardige digitale infrastructuur

Dat de verschillende economische toepassingen van de digitale technologieën de effecten van de crisis konden milderen, is deels te danken aan de beschikbaarheid van een adequate digitale infrastructuur en de goede uitrusting van de bedrijven en gezinnen.

Wat de digitale infrastructuur betreft, bevond België zich aan het begin van de crisis in een relatief goede positie, waardoor de toegenomen belasting van het internetnetwerk kon worden opgevangen. De telecommunicatienetwerken stonden tijdens de eerste lockdown onder grote druk. Volgens de gegevens van het Belgisch Instituut voor Postdiensten en Telecommunicatie lag het volume van het verkeer over vaste internetverbindingen tussen half maart en eind mei 2020 overdag gemiddeld ongeveer 20% hoger dan op een normale werkdag vóór de crisis, met pieken tot 66%. De digitale infrastructuur hield

Dankzij een kwaliteitsvolle infrastructuur kon het toenemend gebruik van digitale netwerken worden ondersteund

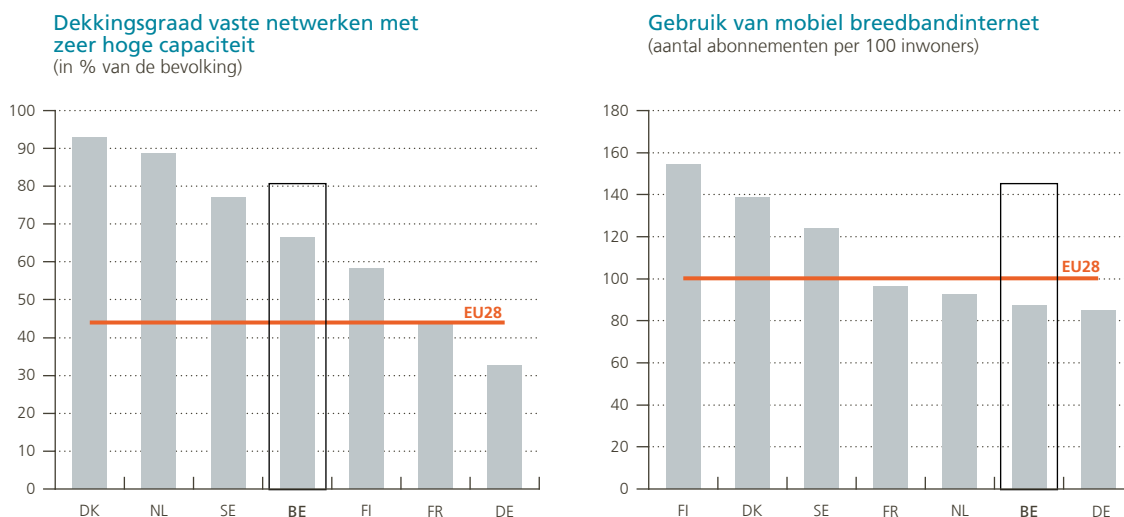
goed stand onder die toegenomen belasting, met name dankzij een goede connectiviteit met vaste netwerken met zeer hoge capaciteit (met een minimum-debiet van 30 Mbps), waarvoor België beter scoort dan het EU28-gemiddelde. Op het vlak van mobiel internet daarentegen liep de toewijzing van de radiofrequenties voor en het beschikbaar stellen van het 5G-netwerk veel vertraging op. Een gecoördineerde strategie van de gewesten over de uitrol ervan ontbreekt nog en zou een katalysator kunnen zijn voor de digitale transitie van de economie.

Ook de aankopen van kantoorapparatuur (zoals laptops) namen toe, wat de toegenomen behoeften aan telewerk en online-opleidingen weerspiegelt. Er moet echter worden opgemerkt dat de kwaliteit van de infrastructuur en de beschikbaarheid van de uitrusting waarschijnlijk niet in alle gezinnen en ondernemingen gelijk waren. Het telewerk en het onderwijs op afstand brachten de armste gezinnen in een bijzonder moeilijke situatie, die de bestaande digitale kloof ongetwijfeld nog meer heeft vergroot.

Grafiek 88

De connectiviteit van de Belgische bevolking met de netwerken met zeer hoge capaciteit is groot, maar het mobiele breedbandinternet hinkt achterop¹

(gegevens van juni 2019)

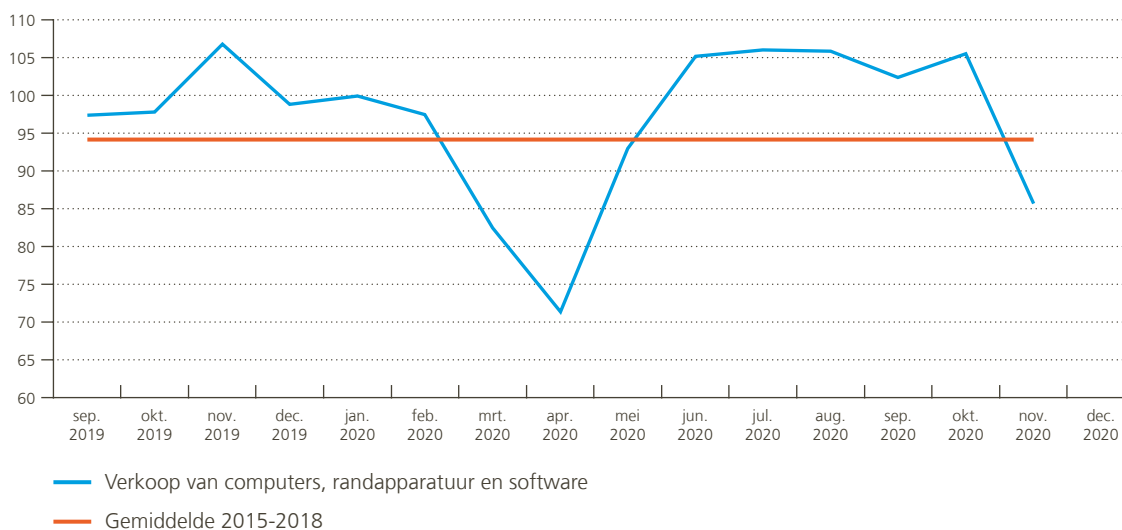
Bron: FOD Economie.

¹ De vaste netwerken met zeer hoge capaciteit verwijzen naar de glasvezelnetwerken (FttB en FttH) en de kabelnetwerken (DOCSIS 3.1). Het mobiele breedbandinternet verwijst naar de 3G-netwerken of hoger.

Grafiek 89

De forse stijging van de computerverkoop weerspiegelt de toegenomen behoefte van de Belgen aan digitale uitrusting

(indexcijfers 2019 = 100)

Bron: Eurostat.

De digitalisering van de Belgische economie moet worden voortgezet

Na afloop van de crisis zullen het consumptiegedrag en de methoden voor verkoop, werken en leren niet in zo grote mate digitaal blijven verlopen als tijdens de crisis het geval was. De consumenten zullen opnieuw in de publieke ruimte willen consumeren, de werknemers zullen terugkeren naar hun bedrijf en de studenten en leerlingen naar hun universiteit of school. De gegevens over de verplaatsingen naar de detailhandel en de indicatoren voor de aanwezigheid op de werkplek veranderden immers mee met de verschillende afbouwfasen van de lockdown tussen mei en september 2020.

Desondanks heeft de crisis het nut van digitale ontwikkeling voor de samenleving aangetoond, ook al halen niet alle mensen en bedrijven er in dezelfde mate voordeel uit. Daarom moeten de huidige inspanningen om de economie te digitaliseren worden voortgezet en moet de efficiëntie worden verhoogd, zodat de digitalisering maximaal bijdraagt aan de economische groei en de welvaart van de bevolking.

De ontwikkeling van nieuwe productiemethoden aanmoedigen

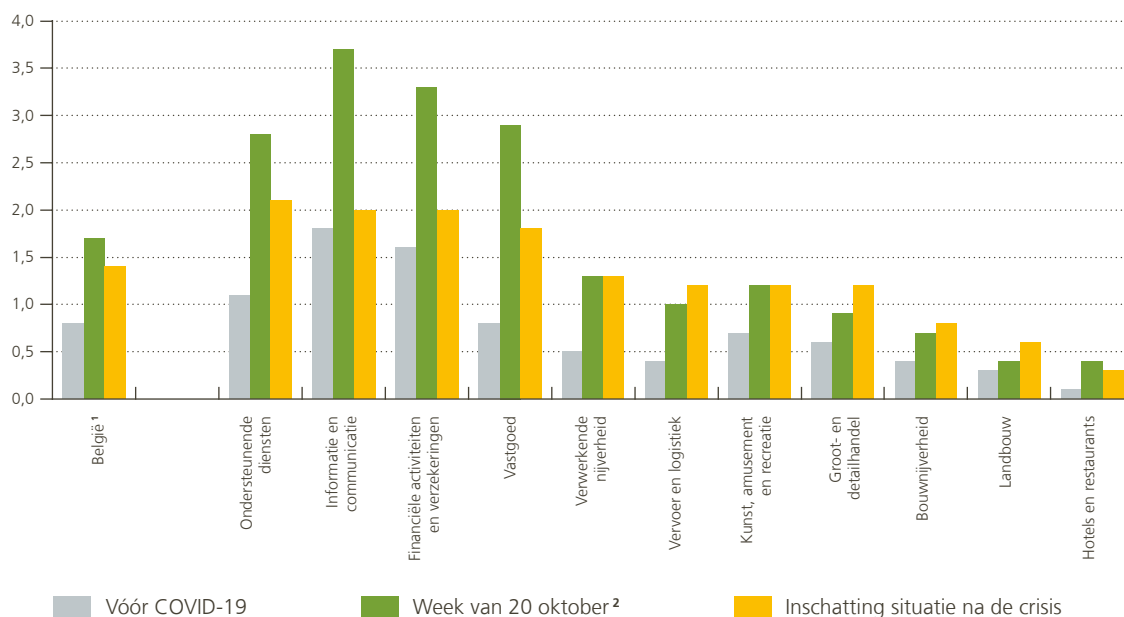
De ontwikkeling van de digitale technologieën tijdens de COVID-19-crisis zet een trend voort die al vele jaren aan de gang is. Voor sommige bedrijven bieden die technologieën nieuwe mogelijkheden om innovatieve productie- en organisatieprocessen te ontwikkelen. Voor andere zullen ze ertoe leiden dat hun activiteiten verdwijnen of ingrijpend geherstructureerd moeten worden. Verwacht wordt echter dat dergelijke technologieën in de toekomst in de verschillende bedrijfstakken en bedrijven aan belang zullen winnen en meer verspreid zullen geraken.

Die technologieën zijn zeer divers en omvatten onder meer robotica, automatisering, artificiële intelligentie (AI), 3D-printing, cloudcomputing en de analyse van big data. Sommige daarvan worden al veelvuldig gebruikt in verschillende industriële branches, ook in domeinen die niet rechtstreeks met digitale technologie verband houden, zoals de biotechnologie, de automobielsector en de logistiek. Ze raken ook steeds vaker geïntegreerd in de dienstenbranches, met de ontwikkeling van de exploitatie van verzamelde

Grafiek 90

Het gebruik van telewerk zou na de crisis kunnen aanhouden

(aantal telewerkdagen per week)

Bron: ERMG.

1 Gemiddelde gewogen aan de hand van het aantal werknemers in de bedrijfstakken van de private sector.

2 Het gemiddelde van de telewerkdagen voor de week van 20 oktober werd berekend op basis van de antwoorden op de enquêtevraag naar de personeelsorganisatie. Ze heeft betrekking op het personeel dat aan het werk is (dus niet de tijdelijk werklozen en de afwezigen) en veronderstelt dat gedeeltelijk telewerk overeenstemt met twee dagen per week.

gegevens, gerichte onlinepubliciteit bij de klanten en een tariefzetting die is afgestemd op de verschillende profielen en segmenten van kopers. Ook voor de financiële sector heeft de invoering van die technologieën een enorme weerslag op de dienstverlening en de verrichtingen van de financiële instellingen (zie hoofdstuk E van het deel 'Prudentiële regelgeving en prudentieel toezicht').

Die technologieën bieden veel voordelen. Zo kan het, soms gecombineerde, gebruik ervan leiden tot een optimalisatie van de productieprocessen of van de interne organisatie van de onderneming. Ze maken het ook mogelijk het aanbod voor de consument te verruimen met nieuwe soorten goederen en diensten. De productieprocessen kunnen dan weer worden verbeterd door bepaalde taken te automatiseren en te robotiseren, eventueel in combinatie met AI, waardoor de productieketens sneller, preciezer en constanter kunnen worden. 3D-printing maakt maatwerk en personaliseerbare productie mogelijk.

Daardoor ontstaan nieuwe gedecentraliseerde productiemethodes en mogelijkheden om bepaalde industriële activiteiten te verplaatsen en de waardeketens in te korten. Big data bieden tal van mogelijkheden om de productie, distributie en opslag van informatie te optimaliseren. Cloudcomputing, ten slotte, maakt het voor bedrijven mogelijk om tegen lagere kosten grote hoeveelheden IT-middelen te hosten op een externe server.

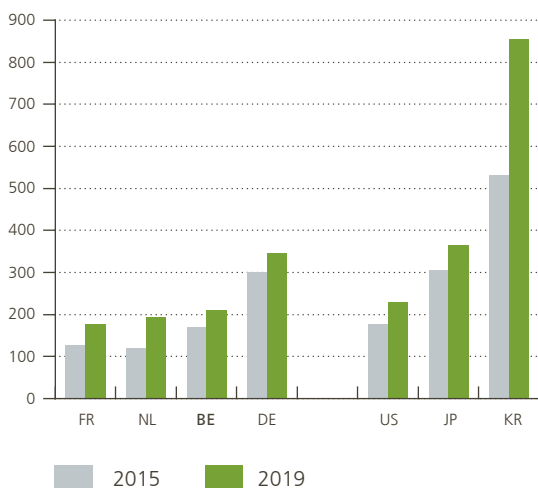
De Belgische ondernemingen zijn bij de best presterende van de EU om van die tools gebruik te maken. Op het vlak van robotisering in de industrie bevindt België zich weliswaar onder het niveau van Duitsland, Japan en vooral Zuid-Korea, maar op een vergelijkbaar niveau als de Verenigde Staten, Frankrijk en Nederland. In 2019 namen de Belgische ondernemingen in de EU ook de eerste positie in wat betreft het gebruik van programmapakketten voor de bedrijfsprocessen (Enterprise Resource Planning), de tweede op het vlak van software voor het beheer van klantrelaties

Grafiek 91

De digitale technologieën worden in België steeds vaker in de productieprocessen geïntegreerd

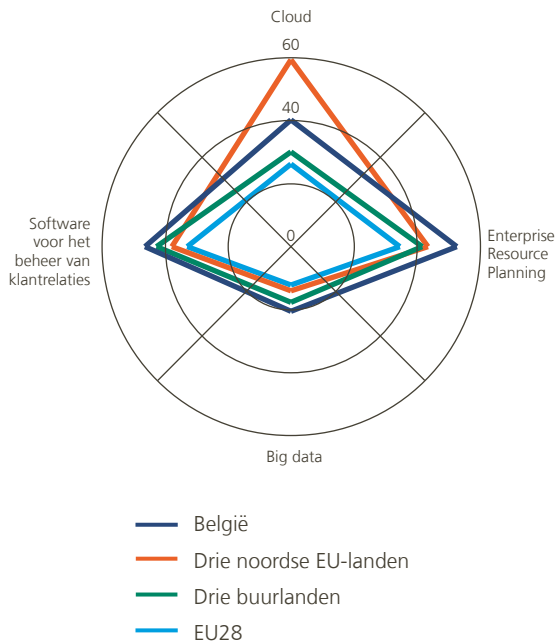
Gebruik van robots

(aantal robots per 10.000 werknemers in de verwerkende nijverheid)

Ondernemingen die de betreffende technologie gebruiken

(in % van het aantal ondernemingen)

Bronnen: IFR, OESO.

(Customer Relationship Management) en de derde plaats wat betreft het gebruik van big data. Op het vlak van cloudcomputing blijft België sterk gepositioneerd, beter dan het Europese gemiddelde en de buurlanden, maar minder goed dan de noordse EU-landen. Doorgaans worden meer gesofisticeerde technologieën (zoals de exploitatie van big data) minder vaak aangewend. Ook de intensiteit van het gebruik blijft ongelijk verdeeld tussen de bedrijven aangezien ze vaak vooral in grote ondernemingen worden ingeschakeld. Bovendien blijft het gebruik ervan veelal beperkt tot enkele productiefasen, waardoor slechts een deel van hun mogelijke voordelen worden benut.

De digitalisering moet gepaard gaan met inspanningen om de arbeidskrachten op te leiden en om de werking en het beheer van de ondernemingen te transformeren

Een ruimere verspreiding van de digitale tools zou dus grote productiviteitswinsten kunnen opleveren. Die kunnen echter pas worden geboekt als de digitalisering van de ondernemingen gepaard gaat met de nodige inspanningen op het vlak van opleiding, zodat de werknemers de tools ten volle kunnen benutten, en met een grondige transformatie van de werking en het beheer van de ondernemingen. Uit tal van studies blijkt immers een zeer grote heterogeniteit in het vermogen van de bedrijven om voordeel te halen uit de digitale technologieën, met name naargelang van de scholing van hun arbeidskrachten en van de kwaliteit van het management.

De digitale competenties ontwikkelen

De digitalisering zal wellicht een cruciale rol blijven spelen in het economische herstel. Zoals vermeld is de ontwikkeling van het menselijk kapitaal daartoe van cruciaal belang. De overheden moeten dus de lacunes wegwerken die er op het vlak van digitale competenties nog steeds zijn in de onderwijssystemen en op de arbeidsmarkt. Er waren de afgelopen jaren al initiatieven op federaal en op gewestelijk niveau. Op federaal niveau worden met het programma 'Digital Belgium Skills Fund' projecten gefinancierd die verband houden met het verwerven van digitale vaardigheden. In Vlaanderen biedt de VDAB opleidingen aan om digitale competenties te verwerven volgens de behoeften van de arbeidsmarkt. In Wallonië is '#WallCode Digital Wallonia' erop gericht de vaardigheden op het vlak van programmering, algoritmes en robotica te ontwikkelen. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is 'Digitalcity.brussels' een opleidings- en werkgelegenheidscentrum voor digitale beroepen.

Ondanks die eerdere projecten en initiatieven wijzen de indicatoren voor sommige domeinen nog niet op een substantiële verbetering. Zowel het aandeel

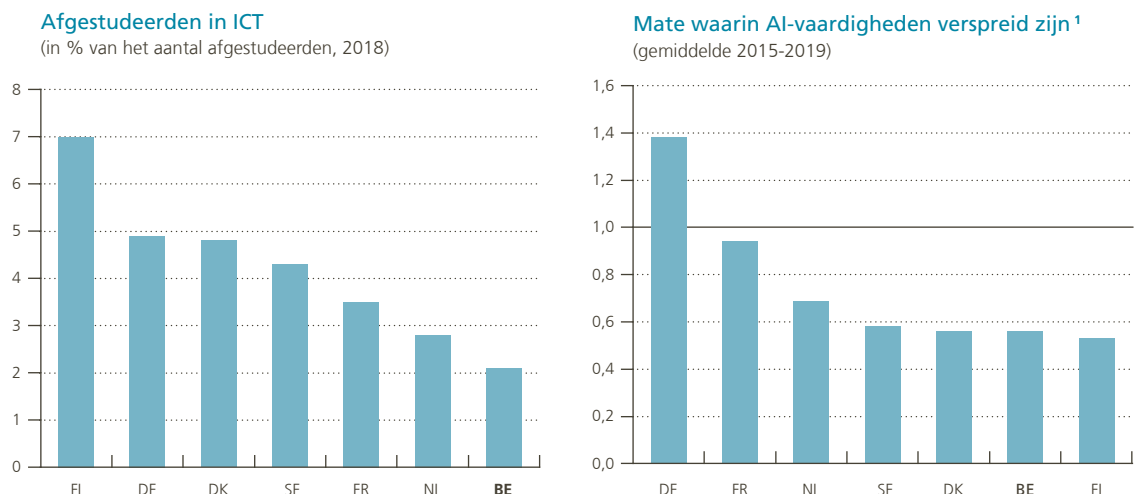
gediplomeerden in informatie- en communicatietechnologie (ICT) als de vaardigheden in verband met AI liggen in België onder het gemiddelde van de EU en de buurlanden. De voortzetting en de verbetering van de verwerving van digitale vaardigheden moeten prioritair blijven. Er moet nog meer worden geïnvesteerd in de digitale educatie van de jongere generaties en in de opleiding van werkenden om ze voor te bereiden op de toekomstige behoeften van de maatschappij. Zo zal de Belgische economie kunnen beschikken over adequaat menselijk kapitaal en zullen werkenden in achterhaalde branches of beroepen zich makkelijker kunnen heroriënteren naar de opkomende activiteiten.

De regelgeving aanpassen voor een gecontroleerde digitale ontwikkeling

Aangezien de digitalisering een sleutelrol zou moeten blijven spelen tijdens de herstelfase, moet de regelgeving ondersteuning bieden voor de digitale transformatie van de ondernemingen en voor innovatieve commerciële modellen die berusten op gemengde en complementaire strategieën van online- en offlineverkoop.

Grafiek 92

De inspanningen om de lacunes op het vlak van digitale vaardigheden op te vangen moeten worden voortgezet

Bronnen: Eurostat, OESO.

¹ Aanwezigheid van AI-gerelateerde vaardigheden in de top 50 van de meest representatieve competenties van de LinkedIn-profielen (zoals machinaal leren (*machine learning*), diep leren (*deep learning*), verwerking van natuurlijke taal (*natural language processing*) of beeldbewerking (*image processing*)). De waarde geeft de verhouding weer tussen de mate waarin AI-competenties in een land verspreid zijn en het gemiddelde van de G20-landen (dat referentiepunt is gelijk aan 1).

Voordat de crisis uitbrak, hadden slechts enkele grote onlineverkoopplatformen zich op Belgisch grondgebied gevestigd, terwijl veel andere vanuit de buurlanden opereerden. Door de plotselinge toename van de e-commerce zagen zij de vraag fors stijgen en namen de verkopen van die grote in het buitenland gevestigde platformen toe.

De Belgische regelgeving was initieel strenger dan in de buurlanden, wat gedeeltelijk kan verklaren waarom die ondernemingen ervoor gekozen hebben zich daar te vestigen. Er werden weliswaar versoepelingen aangebracht in de Belgische arbeidswetgeving, bijvoorbeeld met aanpassingen voor nachtwerk, afwijkende werktijden en zondagwerk, maar die kwamen pas laat. Bovendien blijven de arbeidskosten voor die atypische gewerkte uren in België hoger dan in de buurlanden.

Tegelijkertijd moet een rechtvaardig rechtskader worden gecreëerd voor alle actoren op de nieuwe onlinemarkten. De digitale technologieën zouden kunnen leiden tot een dominantie positie voor enkele grote internationale spelers, ten nadele van kleinere, lokaal gevestigde actoren. De overheden moeten bijgevolg waken over billijke concurrentieverhoudingen

en binnenlandse ondernemingen de kans bieden hun plaats te vinden en zich te ontwikkelen door zelf ook de mogelijkheden van de digitalisering te benutten, zonder de aantrekkelijkheid van België voor buitenlandse investeerders te verminderen.

Meer vertrouwen scheppen in de digitale technologie

Terwijl digitale technologie voor de meeste economische actoren een onmisbare tool is geworden, bieden delen van het grote publiek en sommige ondernemingen een zekere weerstand tegen nieuwe technologieën. Een mogelijke oorzaak daarvan is een gebrek aan vertrouwen, aangezien de nieuwe cyber-risico's en de digitale aanvallen de afgelopen jaren zijn toegenomen.

De overheden moeten bijgevolg de middelen vrijmaken en een adequaat wetgevend kader creëren om burgers en ondernemingen te garanderen dat gegevens in een beveiligde digitale omgeving kunnen worden uitgewisseld en opgeslagen. Bovendien duiken bij onlinedatabeheer problemen op rond de bescherming van de privacy en de gegarandeerde anonimisering

van de persoonsgegevens. De Algemene verordening gegevensbescherming (AVG – General Data Protection Regulation (GDPR)) biedt vooruitgang in de wetgeving op Europees niveau waardoor de persoonsgegevens beter beschermd worden. Desondanks stond tijdens de pandemie een deel van de bevolking eerder wantrouwig tegenover het gebruik van gegevens die werden verzameld via apps van het type track & trace die de COVID-19-gezondheids crisis moesten helpen bedwingen. Daardoor liep de verspreiding van die apps vertraging op.

Een digitale kloof voor zowel personen als ondernemingen

De digitale kloof vernauwen

De crisis bracht aan het licht dat niet de hele Belgische bevolking dezelfde toegang heeft tot de informaticatools (zie hierboven en hoofdstuk 6).

Er bestaat ook een latent risico op een digitale kloof tussen de ondernemingen die wel en deze die geen gebruikmaken van de mogelijkheden die de digitalisering biedt. De kloof tussen bedrijven die vooroplopen op het vlak van technologie en de andere is zich immers al vele jaren aan het uitdiepen. Tijdens de crisis ontstonden concrete voorbeelden van initiatieven die de digitale kloof tussen bedrijven moesten helpen dichten en de korte ketens moesten bevorderen, zoals de oprichting van onlineverkoopplatforms die lokale producenten van goederen en dienstverleners samenbrengen om hun zichtbaarheid te vergroten. Naast deze lokale initiatieven zouden de herstelplannen de bedrijven met een technologische achterstand ertoe moeten aanzetten om die in te halen, door de nieuwe technologieën sneller in gebruik te nemen en door in R&D te investeren.

7.3 Volut kiezen voor een ecologische transitie van de economie

Naast de toegenomen digitalisering van de economie, staat België al vele jaren voor de uitdaging van de ecologische transitie. Door in 2015 het Klimaatakkoord van Parijs te ondertekenen, gingen de meeste landen – ook België – aanzienlijke verbintenissen aan om de opwarming van de aarde te beperken tot minder dan 2°C ten opzichte van het niveau van vóór de industrialisering, door hun uitstoot van broeikasgassen, en vooral van CO₂, te verminderen.

In 2011 verbond de EU zich er al toe om de uitstoot van broeikasgassen tegen 2050, in vergelijking met 1990, duurzaam met minstens 80 % te verminderen. Deze strategische langetermijnvisie werd door de nieuw aangetreden Europese Commissie versterkt in de ‘Europese Green Deal’ van december 2019 en werd door de EU bevestigd met haar ‘Next Generation EU’-herstelplan. De Europese instellingen willen van Europa het eerste klimaatneutrale continent maken tegen 2050, waardoor meer ambitieuze doelstellingen nodig zijn voor het komende decennium. In december 2020 keurde de Europese Raad de bindende doelstelling goed om de uitstoot van broeikasgassen in de EU tegen 2030 netto met minstens 55 % te verminderen ten opzichte van 1990. De federale regering stelt zichzelf tot doel de Belgische emissies tegen 2030 met 55 % te verminderen en tegen 2050 klimaatneutraal te zijn.

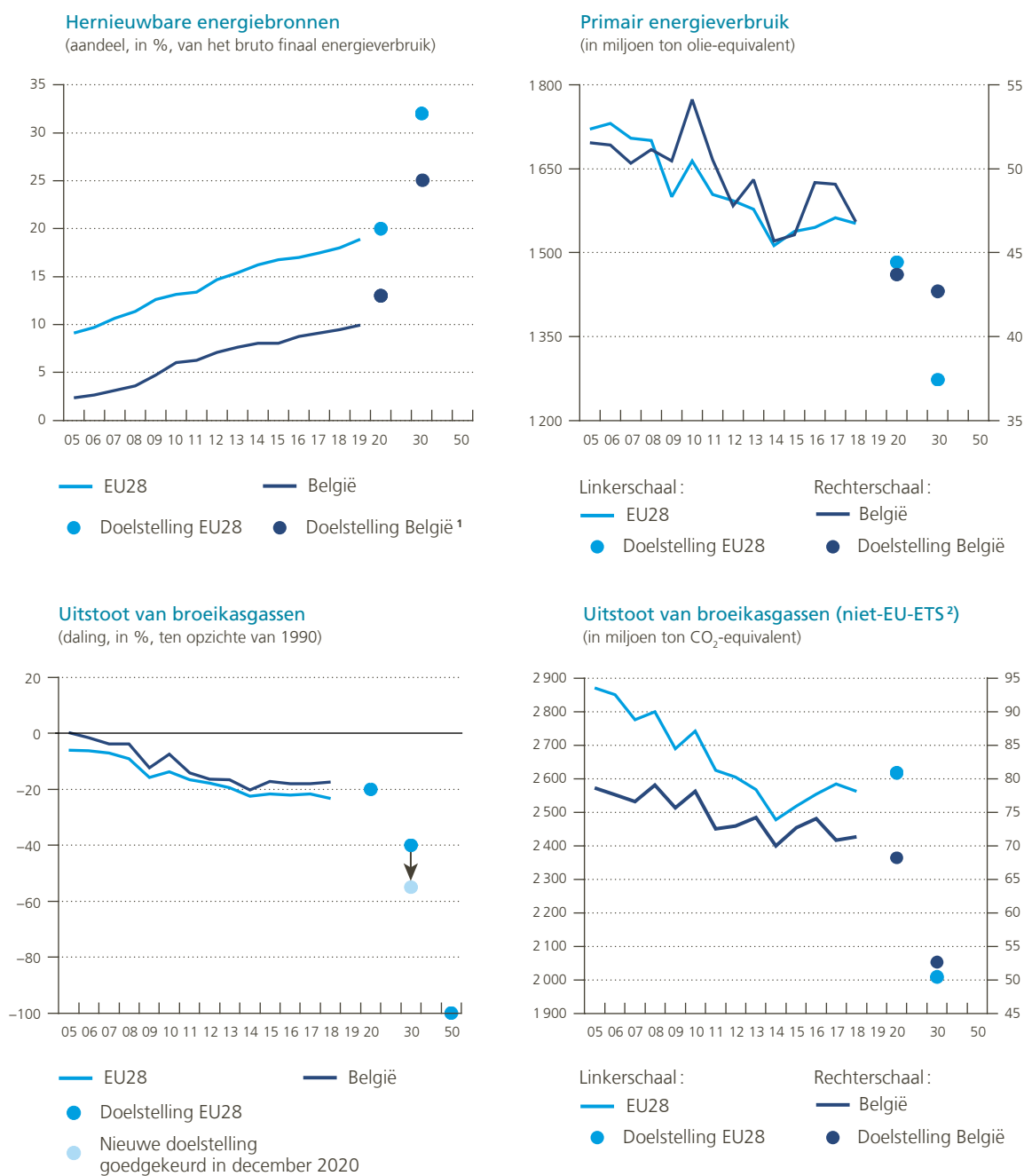
De inspanningen die daarvoor moeten worden geleverd, zijn niet van de minste: de nieuwe Europese verbintenissen houden in dat de uitstoot met ongeveer 7,5 % per jaar moet verminderen. Ter vergelijking: in de periode 2008-2018 daalden de emissies in de EU28 gemiddeld met 1,8 % per jaar en met 1,1 % in Duitsland, met 1,6 % in Frankrijk en met 1,7 % in België.¹

Op basis van de vorige, minder ambitieuze EU28-doelstellingen moest België de uitstoot van broeikasgassen van de sectoren die niet onder het Europese Emissiehandelssysteem (EU-ETS) vallen met 35 % verminderen ten opzichte van 2005. Zelfs die verbintenis vereist nog aanzienlijke inspanningen, gezien de vooruitgang die tot nu toe werd geboekt. Zowel voor het aandeel van hernieuwbare energiebronnen in de energieproductie als voor de verbetering van de energie-efficiëntie, heeft België een aanzienlijke achterstand ten opzichte van de doelstellingen. Om zijn deel van de collectieve Europese inspanning te leveren, zou het aandeel van hernieuwbare energiebronnen in het finale energieverbruik in België tegen 2030 25 % moeten belopen, maar met de projecten en maatregelen uit het Nationaal Energie- en Klimaatplan 2021-2030 (NEKP) kan slechts 17,5 % worden bereikt. Op het gebied van de energie-efficiëntie zou het primaire energieverbruik in België volgens het NEKP dalen tot 42,7 miljoen ton olie-equivalent, dat is een vermindering met 15 % ten opzichte van de referentieprognoses voor 2030 en ver onder de doelstelling van een vermindering met 32,5 % voor de EU als geheel.

¹ Zie Burggraeve K., J. De Mulder en G. de Walque (2020), ‘Fighting global warming with carbon pricing: how it works, field experiments and elements for the Belgian economy’, NBB, *Economic Review*, december.

Grafiek 93

Ambitieuze verbintenissen voor Europa en België

Bronnen: EC, Eurostat, Belgische overheden (Nationaal Energie- en Klimaatplan).

1 Doelstelling voor België, bepaald op basis van de verdeling tussen de lidstaten van de inspanningen die nodig zijn om de EU-doelstelling te behalen.

2 Met 'niet-EU-ETS' wordt verwezen naar de uitstoot van de sectoren die niet deelnemen aan het Europese Emissiehandelssysteem ('Emissions trading system' of EU-ETS), namelijk landbouw, vervoer over land, afval en gebouwen.

De uitstoot van broeikasgassen daalde in 2020, maar had geen duurzame impact op het klimaat

De gevolgen van de COVID-19-crisis illustreren perfect dat een emissievermindering zonder ecologische transitie zware economische kosten inhoudt. Tijdens de eerste elf maanden van 2020 lag de cumulatieve CO₂-uitstoot op wereldniveau naar raming immers 5,3% lager dan in de overeenstemmende periode van 2019. Volgens de economische vooruitzichten van het Federaal Planbureau (FPB) uit juli 2020, zou de uitstoot van broeikasgassen in België in 2020 13% onder die van 2019 uitkomen. Die dalingen zijn het gevolg van de ongekende krimp van de economische bedrijvigheid tijdens de coronacrisis en zullen bij het economische herstel hoogstwaarschijnlijk grotendeels, of zelfs volledig, worden tenietgedaan. Ze zijn dus tijdelijk. Terwijl deze crisis een tijdelijke impact heeft, zou afzien van een ecologische transitie echter een aantal permanente gevolgen hebben, die de bedrijven

en de bevolking blijvend zouden verzwakken. Er moeten dus aanzienlijke inspanningen worden geleverd om de uitstoot los te koppelen van de economische bedrijvigheid en zo een economie te ontwikkelen die veerkrachtig is op de lange termijn.

Volgens het FPB zouden structurele veranderingen in het energieverbruik ten voordele van minder vervuulende producten en hernieuwbare energiebronnen de emissies in België tegen 2025 voor alle activiteiten doen dalen, met uitzondering van die in verband met de productie van elektriciteit. Die laatste zouden toenemen als gevolg van de sluiting van de eerste twee kerncentrales in 2022 en 2023 en van de laatste centrales in 2025. Zo zou de totale uitstoot van België in 2025 slechts 5% lager uitkomen dan in 2019, dit is 23% onder de referentie-emissies van 1990. Er zou dan nog slechts vijf jaar overblijven om de doelstelling van een vermindering met 55%, die de federale regering vooropstelt, te halen.

De COVID-19-crisis heeft de uitstoot van broeikasgassen tijdelijk verlaagd, maar ze heeft ook het financieringsvermogen van de particulieren en de bedrijven aangetast, waardoor hun investeringsprojecten werden vertraagd of stopgezet. Bovendien deed de pandemie de onzekerheid toenemen. Hierdoor kunnen de vervanging van uitrustingen, de energierenovatie van gebouwen en de algemene ontwikkeling van minder koolstofintensieve technologieën vertraging oplopen. De lage prijs van fossiele brandstoffen maakt deze investeringen ook minder interessant, wat nadelig is voor de structurele transitie van het energiesysteem.

Tabel 17

Uitstoot van broeikasgassen in België naar verantwoordelijke sector

(in miljoen ton CO₂-equivalent¹)

	2019	2020	2021	2025
Energie	85,5	75,9	80,1	84,8
Waarvan de brandstofverbranding door:				
Energiesector	23,5	17,9	19,5	26,2
Industrie ²	15,8	14,7	15,7	13,9
Vervoer	25,5	23,2	24,4	24,8
Industriële processen³	21,3	15,6	17,2	17,1
Landbouw	9,9	9,8	9,8	9,5
Afval	1,3	1,2	1,2	1,0
Totaal	118,1	102,6	108,2	112,3

Bron: FPB.

1 De broeikasgassen die toe te schrijven zijn aan de menselijke activiteit en waarmee rekening wordt gehouden, zijn: koolstofdioxide (CO₂), methaan (CH₄), distikstofoxide (N₂O) en de fluorgassen (fluorkoolwaterstoffen (HKF's), perfluorkoolstoffen (PFK's) en zwavelhexafluoride (SF₆)). Hun emissies worden uitgedrukt in eenzelfde eenheid CO₂-equivalent, op basis van de waarden van hun aardopwarmingspotentieel, die de impact van de broeikasgassen over 100 jaar uitdrukt in vergelijking met het effect van een equivalente hoeveelheid CO₂.

2 Emissies verbonden met de verbranding van brandstoffen.

3 Emissies in verband met niet-energetische toepassingen.

De uitstoot van broeikasgassen moet worden losgekoppeld van de economische groei

In 2018 bedroeg de uitstoot van broeikasgassen door de gezinnen en de bedrijven op het Belgische grondgebied ongeveer 117 miljoen ton CO₂-equivalent. Sinds 2000 zijn die emissies met 25% gedaald. Die daling verliep gestaag tot in 2014, waarna de uitstoot zich stabiliseerde. Drie kwart van de emissies komen voort uit de activiteiten van de bedrijven. Sinds 2000 hebben zij hun uitstoot evenwel het sterkst verminderd (-29%). De verbeteringen verschillen naargelang van de bedrijfstak: in de industrie en de marktdiensten daalde de uitstoot met meer dan 30%, terwijl die van de landbouw met

nauwelijks 10% afnam en de emissies door de bouwnijverheid toenamen. De uitstoot van de gezinnen liep in dezelfde periode slechts met 10% terug. Deze minder sterke daling is te wijten aan het vervoer, waarvan de emissies stegen door een toegenomen aantal voertuigen en een intensiever verkeer. Wat de uitstoot per energiebron betreft, wordt een daling van de uitstoot van steenkoolverbranding vastgesteld, als gevolg van de overschakeling van vaste naar gasvormige brandstoffen voor de elektriciteitsproductie en in de industrie.

Terwijl deze eerste reducties van de uitstoot van broeikasgassen wellicht het makkelijkst te realiseren waren, zijn er voor de nog ambitieuzere verbintenissen en doelstellingen die voor de komende decennia werden vastgelegd krachtige maatregelen in een groot aantal domeinen nodig. Deze zullen aanzienlijke kosten met zich meebrengen. Consumenten en bedrijven zullen nieuwe investeringen moeten doen en hun consumptie- en productiewijzen aan deze nieuwe situatie moeten aanpassen. De kosten zullen op zeer heterogene wijze worden verdeeld over de bevolking en het economische weefsel en zullen verschillen naargelang van de manier waarop de overheid deze doelstellingen wil halen.

Tabel 18

Uitstoot van broeikasgassen in België per bedrijfstak en volgens aanwending

(in miljoen ton CO₂-equivalent, tenzij anders vermeld)

	Uitstoot van broeikasgassen in 2018	Verdeling	Verandering 2000-2018
		(in %)	
Totale uitstoot	117,4	100,0	-25,4
Bedrijven	90,0	76,7	-29,2
Landbouw	12,6	10,8	-10,2
Industrie	54,9	46,8	-33,3
Bouwnijverheid	2,4	2,0	7,3
Marktdiensten	16,4	14,0	-33,8
Niet-marktdiensten	3,7	3,2	1,7
Gezinnen	27,3	23,3	-9,7
Verwarming/koeling	13,1	11,2	-27,7
Vervoer	11,8	10,1	32,4
Overige	2,4	2,0	-25,4

Bron: Eurostat.

De transitie vereist een correct koolstofprijsmechanisme

De Belgische en Europese overheden beschikken over een ruim palet aan instrumenten om de klimaatuitdaging aan te gaan. Vanuit technologisch oogpunt kan het overheidsbeleid hier op verschillende manieren toe bijdragen, zoals door steun aan R&D en aan fundamenteel onderzoek, door overheidsinvesteringen in de infrastructuur en door middel van technische voorschriften. De weg naar koolstofneutraliteit zal een brede waaier aan technologieën vereisen, waarvan de ontwikkeling en de beschikbaarheid – voor een aantal ervan – nog zeer onzeker zijn. De overheden mogen die onzekerheden niet doen toenemen, maar moeten daarentegen zorgen voor een gunstig kader voor de verschillende noodzakelijke investeringen. Bovendien zal de ontwikkeling van koolstofarme technologieën afhangen van de prijs die aan koolstof wordt toegekend.

Economen zijn het er immers meer en meer over eens dat de overheid het meest doeltreffend kan tussenkomen door een prijs te plakken op de uitstoot

De klimaattransitie sturen met een duidelijk prijssignaal is uit economisch oogpunt het meest efficiënt

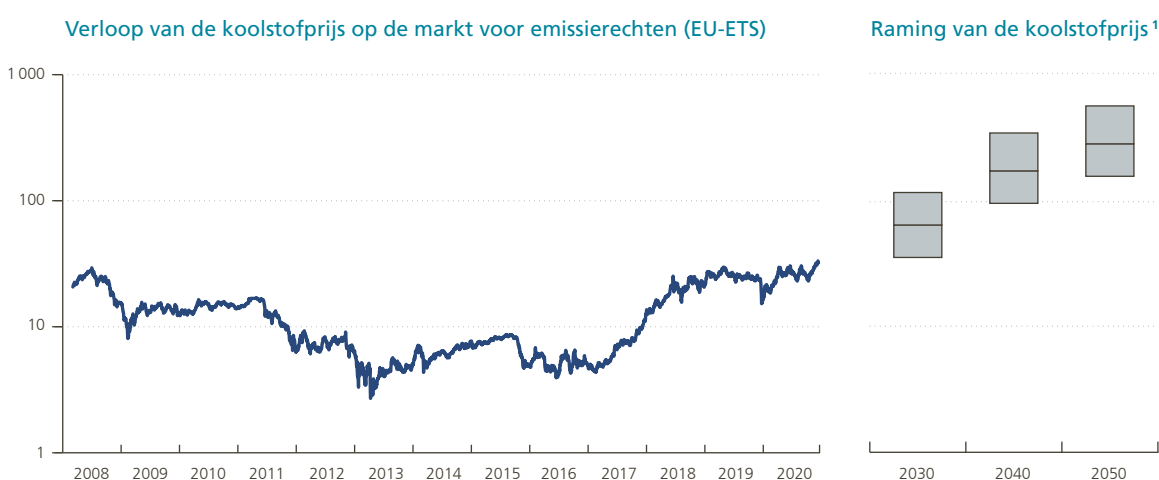
van koolstof. Hierdoor zullen de economische actoren bij hun consumptie- en investeringskeuzes rekening houden met de impact op het milieu. De daaruit voortvloeiende aanpassing van de relatieve prijzen zou de basis vormen voor een evenwichtiger concurrentie tussen fossiele en niet-koolstofhoudende energievormen. Een opgelegde prijs per ton uitgestoten CO₂ en de geloofwaardige aankondiging van een prijsstijging in de tijd zouden een duidelijk en direct signaal zijn voor bedrijven en consumenten dat ze hun gedrag moeten aanpassen om hoge kosten in de toekomst te vermijden. Dit zou hen toelaten investeringsplannen op te stellen met kennis van de prijs die betaald zal moeten worden.

Het programma voor de handel in emissierechten van de EU (EU-ETS) is een voorbeeld van indirecte tarifiering. De Europese Commissie koos hier in 2005 voor omdat ze geen fiscale bevoegdheden heeft. Doordat een beperkt aantal emissievergunningen wordt verdeeld, die verhandeld kunnen worden op een secundaire markt, ontstaat een relatieve schaarste, waardoor een marktprijs tot stand komt. Bovendien werd er bepaald dat het emissieplafond jaarlijks met een lineaire reductiefactor

Grafiek 94

De koolstofprijs is volatiel en ontoereikend om de emissies te doen dalen

(logaritmische schaal, in € per ton CO₂)

Bronnen: IPCC, Refinitiv.

1 Interkwartielintervallen van de verdeling van de reële koolstofprijzen die compatibel zijn met de verbintenissen in het Klimaatakkoord van Parijs, op basis van 374 modelsimulaties uit de databank van het IPCC.

zal dalen. Sinds 2013 zakt dat plafond zo elk jaar met 1,74% van het gemiddelde jaarlijkse volume aan emissierechten dat tussen 2008 en 2012 op de markt werd gebracht. Het mechanisme heeft evenwel alleen betrekking op de emissies van de meest vervuilende ondernemingen en niet op de gezinnen of de kleinere bedrijven. Bovendien heeft elke cyclische of structurele vermindering van de vraag naar vergunningen een invloed op de koolstofprijs – die als aanpassingsvariabele werkt – waardoor het relatieveprijsmechanisme verstoord wordt.

In de praktijk blijkt de koolstofprijs die voortvloeit uit het EU-ETS-programma zeer volatiel en blijft die voorlopig veel lager dan nodig om de emissies aanzienlijk te doen dalen. Hij kan worden opgekrikt door het aanbod aan emissierechten te verminderen, wat gebeurde door de invoering van de ‘marktstabiliteitsreserve’ begin 2019 en door het opschalen van het jaarlijkse reductietempo van het emissieplafond tot 2,2% vanaf 2021. Een toename van de klimaatambities voor 2030 en 2050 – bijvoorbeeld op het gebied van energie-efficiëntie en hernieuwbare energiebronnen – impliceert echter ook dat de huidige ijking van dit mechanisme opnieuw moet worden beoordeeld. In de huidige vorm zal de doelstelling van een netto nuluitstoot in 2050 hiermee immers niet gehaald kunnen worden. Indien de koolstofprijs integendeel direct, via een CO₂-tarief, wordt vastgesteld, verschuift de onzekerheid van de prijzen naar de uitgestoten hoeveelheden, wat inhoudt dat niet meer vaststaat wanneer de beoogde emissievolumes bereikt zullen worden.

Een dergelijke directe belasting op fossiele brandstoffen is overigens eenvoudiger te beheren en kan op meer emissies worden toegepast, waaronder die van verspreide bronnen zoals vervoer of verwarming. Het bedrag van die taks en het verloop ervan moeten vooraf worden bepaald door de overheid en zijn niet afhankelijk van een markt maar van de emissiedoelstellingen op middellange termijn.

Dit moet echter gepaard gaan met passende herverdelingsmaatregelen

Hoewel een koolstofarifiering het mogelijk maakt om op een economisch efficiënte wijze de te leveren inspanningen optimaal in de tijd te spreiden en technologieën te ontwikkelen, oogst het principe veel kritiek omdat het de economische bedrijvigheid en de levensstandaard beïnvloedt. De prijsstijging van

fossiele brandstoffen die eruit voortvloeit kan nadelig zijn voor de koopkracht van de gezinnen, vooral van de armste, en voor het concurrentievermogen van de bedrijven, in het bijzonder wanneer de taks niet geharmoniseerd wordt op internationaal niveau. De overheid moet dan ook begeleidende maatregelen nemen om de gevolgen voor de meest kwetsbare actoren – gezinnen en bedrijven – te beperken en tegelijkertijd te vermijden dat de stimuli om te investeren in energiezuiniger of emissiearme uitrusting worden vermindert. Een mechanisme waarbij de opbrengsten van de koolstofprijzen worden herverdeeld, zou de koopkracht van de armste gezinnen en het concurrentievermogen van de verzwakte branches deels kunnen beschermen. Ook overheidssteun voor groene investeringen zou de invoering van alternatieve oplossingen voor fossiele brandstoffen vergemakkelijken.

Naast een koolstofprijzen op Belgisch of op Europees niveau, zou het wenselijk zijn aanvullend een fiscaal instrument in te voeren dat de binnenlandse producenten beschermt tegen oneerlijke concurrentie van buitenlandse spelers die niet aan een soortgelijke taks onderworpen zouden zijn. Om een eerlijke concurrentie tussen binnenlandse en buitenlandse actoren te garanderen en om te vermijden dat activiteiten worden verplaatst naar gebieden die zich minder inzetten voor de strijd tegen de klimaatopwarming, zou een binnenlandse koolstofprijzen dan ook gepaard moeten gaan met een specifieke belasting op de invoer uit landen waar een dergelijke taks niet van toepassing zou zijn. Dit pleit overigens voor de invoering van een koolstofprijzen op Europees niveau. EU-lidstaten mogen immers niet op eigen houtje invoerbelastingen heffen en dergelijke heffingen zijn verboden op de import van goederen en diensten uit andere lidstaten.

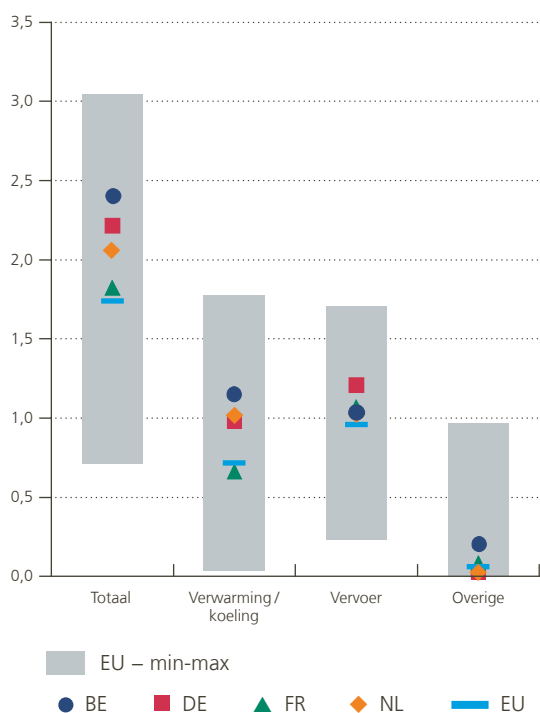
Ook een voldoende aansprekend regelgevend kader is noodzakelijk

Naast een koolstofprijzen maken ook andere regelgevende instrumenten deel uit van het arsenaal aan maatregelen waarmee de klimaatuitdaging kan worden aangegaan, zoals de vaststelling van technische normen, programma's voor energie-efficiëntie of subsidies voor investeringen. Zo werden binnen de klimaatstrategie van de EU bindende nationale doelstellingen vastgelegd voor de uitstoot van broeikasgassen die niet onder het EU-ETS vallen en voor hernieuwbare energiebronnen, en een indicatief richtpunt voor energie-efficiëntie. Aangezien deze

Grafiek 95

Er is marge om de ecologische voetafdruk van de particulieren te verkleinen

(emissies in ton CO₂-equivalent per hoofd van de bevolking)

Bron: Eurostat.

doelstellingen van toepassing zijn op verspreide emissiebronnen, werd een beroep gedaan op nationale regelgevingsmechanismen.

De Belgische uitstoot van de gezinnen, uitgedrukt per hoofd van de bevolking, ligt veel hoger dan gemiddeld in Europa, in het bijzonder op het gebied van verwarming en koeling. De door vervoer veroorzaakte emissies per inwoner liggen dicht bij het Europese gemiddelde. De vergelijking met de beste prestaties in de EU leert echter dat er voor alle emissiebronnen marge is om de uitstoot van de gezinnen te verlagen.

Om de vervoersgerelateerde uitstoot te verlagen, zet de overheid diverse instrumenten in om het wagenpark energiezuiniger en groener te maken, maar ook om gedragsveranderingen bij de gebruikers teweeg te brengen. Heel wat van die actiemiddelen behoren tot de bevoegdheden van de regionale overheden.

De transitie moet gepaard gaan met aanvullende maatregelen naast de koolstoftaks

Zij ontwikkelen initiatieven voor de ruimtelijke ordening en de verbetering van de transportinfrastructuur om een modale verschuiving naar openbaar vervoer of zachte mobiliteit te bevorderen. Carpooling en slimme mobiliteitstoepassingen die het mogelijk maken om alle (openbare en private) vervoerswijzen te combineren, worden aangemoedigd. De toekenningscriteria voor vergunningen voor vervoerdiensten (taxi's en bussen) worden gewijzigd om het gebruik van milieuvriendelijkere transportmiddelen aan te moedigen, terwijl, in bredere zin, de verkeersbelasting en de belasting op inverteerstelling worden herzien en aangepast aan de milieuprestaties van voertuigen. De aanpassing van het fiscale kader moet de burger ertoe aanzetten om passender keuzes te maken. In dit opzicht heeft de federale regering de ambitie dat in 2026 alle nieuwe bedrijfswagens koolstofneutraal zijn en dat werknemers die dit voordeel niet hebben een mobiliteitsbudget krijgen om de duurzame vervoersalternatieven te stimuleren.

Aangezien 80 % van het binnenlandse vastgoed werd gebouwd voordat de huidige energienormen werden bepaald, vormt de verbetering van de energieprestaties van de bestaande gebouwen een andere grote uitdaging. Dat is des te meer het geval omdat de al geleverde inspanningen de eenvoudigste en meest rendabele aanpassingen inhielden. Meer renovaties van sociale woningen en van het vastgoed in het algemeen veroorzaken financieringsproblemen omdat zij hoge kosten inhouden voor de gezinnen en de overheidsfinanciën.¹ De kosten voor de energierenovatie van het Waalse en Vlaamse woningbestand om te voldoen aan de normen voor 2050 – een woningpark met gemiddeld niveau A voor de Waalse regelgeving over de energieprestatie van gebouwen (energiescore van 85 kWh/m²/jaar) en een afstemming van het Vlaamse woningbestand op de normen van het Renovatiepact 2050 (energiescore van 100 kWh/m²/jaar) – worden geraamd op respectievelijk circa € 120 miljard en € 103 miljard à € 110 miljard. Voor het

Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt een bedrag van ongeveer € 29 miljard verwacht. Voor het particuliere woningbestand wijst een recente studie erop dat de grondige renovatie van een standaardwoning, voor een gemiddeld budget van € 60 000, pas na 38 tot 64 jaar

¹ De toestand van de gebouwen en de nodige verbetering ervan hebben ook gevolgen voor de financiële instellingen. Zie Van Tendeloo B. (2020), 'Climate-change-related transition risk associated with real estate exposures in the Belgian financial sector', NBB, *Financial Stability Report*, pp. 141-150.

wordt terugverdiend, naargelang van het verloop van de koolstof- en de energieprijzen. Bijgevolg zou, op basis van de momenteel bestaande steunmaatregelen, 40 tot 51% van de eigenaars niet in staat zijn om dergelijke werkzaamheden te financieren of rendabel te maken¹.

De normatieve aanpak heeft, in vergelijking met de koolstofprijzzetting, een directe impact op het gedrag, maar de kosten-batenverhouding ervan op collectief niveau kan niet gemakkelijk worden vastgesteld. Als hiervoor wordt gekozen, moet er vooraf een evaluatie worden gemaakt van de kosten en de baten (dat is het volume vermeden emissies) om de maatregelen in te delen naar prioriteit. Vanuit operationeel oogpunt moet ook rekening worden gehouden met hoe makkelijk die maatregelen kunnen worden uitgevoerd en gecontroleerd.

Ook met een aanmoedigend regelgevend kader, bijvoorbeeld in de vorm van subsidies, is het niet eenvoudig een passend prijs signaal te geven en tegelijkertijd de gewenste ontwikkelingen te ondersteunen. In dat opzicht blijkt uit de ervaring met de ondersteuningsmechanismen voor fotovoltaïsche installaties dat deze benadering meevalereffecten en een ontsparing van overheidsuitgaven

De transformatie van het elektriciteitssysteem vergt een aanzienlijke aanpassing van de productie, het vervoer en de consumptie van energie

kan teweegbrengen. Hoewel opgelegde technische normen de ontplooiing van bepaalde oplossingen die al voldoende ontwikkeld zijn, kunnen vergemakkelijken door zich op bepaalde opties te richten, kunnen ze echter de technologische keuzes beperken en zo de opkomst van nieuwe technologieën in de weg staan. Meer in het algemeen is het van cruciaal belang dat er wordt toegezien op de coherentie tussen de ingezette (fiscale, regelgevende en ondersteunende) instrumenten, met het oog op de doelstelling om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen.

Het elektriciteitssysteem aanpassen is noodzakelijk voor de transitie

Wat het energiesysteem betreft, verdient een toegenomen elektrificatie van de toepassingen de voorkeur om de activiteiten koolstofvrij te maken, voor zover de elektriciteitsproductie milieuvriendelijk kan gebeuren. Mogelijke hefboomen daartoe zijn de vervanging van fossiele brandstoffen door hernieuwbare energiebronnen en de ontwikkeling van middelen voor de opslag of voor het beheer van de vraag. Voor deze transformatie van het elektriciteitssysteem moeten de ambities aanzienlijk worden opgeschroefd en moeten de productie, het vervoer en de consumptiepatronen van energie sneller worden aangepast. Bovendien moet de

¹ Zie Aelbrecht J. en S. Hamels (2020), 'De financiële barrière voor klimaat- en comfortrenovaties'.

elektriciteitsbevoorradsingszekerheid worden gegarandeerd om de aantrekkelijkheid van de economie en het comfort van de gezinnen te waarborgen.

In België moet deze verandering plaatsvinden tegen de achtergrond van de geleidelijke kernuitstap tegen 2022-2025. Die werd bevestigd in het regeerakkoord. Dit standpunt kan echter worden herzien indien zou blijken dat de bevoorradsingszekerheid wordt aangetast, die eind 2021 een laatste keer wordt geëvalueerd. De ontmanteling van ongeveer 5,9 GW aan nucleaire capaciteit betekent een grote verandering in de elektriciteitsmix: aangezien in 2020 circa 40 % van de elektriciteitsproductie werd voortgebracht door kernenergie, vormt de vervanging hiervan door alternatieve bronnen een uitdaging. Het is ambitieus om hiervoor tegen dan uitsluitend op hernieuwbare energiebronnen te steunen, vooral omdat ons land al achterliep op de doelstelling van 13 % hernieuwbare energiebronnen binnen zijn bruto finaal energieverbruik tegen 2020. De uitgevoerde en geplande projecten voor hernieuwbare energiebronnen komen overeen met 11,7% van het bruto finaal energieverbruik en zijn dus ontoereikend om de doelstelling op nationaal niveau te halen. België komt ongeveer 2 000 GWh tekort, waardoor een productieoverschot uit hernieuwbare bronnen van andere lidstaten moet worden aangekocht om de doelstelling te halen.

Om in deze omstandigheden de bevoorradsingszekerheid te garanderen, rekent de overheid op de invoering van een capaciteitsvergoedingsmechanisme (capacity remuneration mechanism – CRM) om aan te zetten tot investeringen in bijstuurbare aardgascentrales. Tegen de achtergrond van ongunstige markt- en rentabiliteitsvoorwaarden voor het behoud van bestaande capaciteit of investeringen in nieuwe capaciteit, maakt het CRM het mogelijk om een vergoeding toe te kennen voor het beschikbaar houden van productiecapaciteit – naast die voor de geproduceerde energie – aan leveranciers die op basis van een veiling zullen worden geselecteerd. Deze centrales zullen de transitie verzekeren tot er voldoende hernieuwbare energiebronnen en flexibele middelen (oplossingen voor het beheer van de vraag of opslagcapaciteiten) ontwikkeld zijn. De timing voor de invoering van het mechanisme is echter strikt: de EC onderzoekt grondig of het CRM de EU-staatssteunregels respecteert, terwijl de eerste veiling al op 31 oktober 2021 is gepland voor het leveringsjaar 2025. De uitvoering van deze procedure en de aansluiting van de centrales mogen niet

aan het toeval worden overgelaten, opdat er geen bevoorradsingsproblemen zouden ontstaan.

Meer in het algemeen bestaat de uitdaging voor het elektriciteitssysteem erin marktmechanismen in te voeren die de ontwikkeling van de nodige investeringen kunnen stimuleren en die overeenstemmen met de doelstellingen van de energietransitie. De toenemende flexibiliteit die nodig is voor de integratie van hernieuwbare energiebronnen in het elektriciteitsnet houdt in dat de actoren die oplossingen verstrekken voor opslag en vraagbeheer ook actief aan de markt moeten kunnen deelnemen. De overheid moet ervoor zorgen dat de verschillende marktspelers een eerlijk rendement op hun investeringen kunnen behalen en dat de opkomst van nieuwe bedrijfsmodellen en nieuwe spelers niet belemmerd wordt.

Innovatie en overheidsoptreden moeten ten dienste staan van de transitie

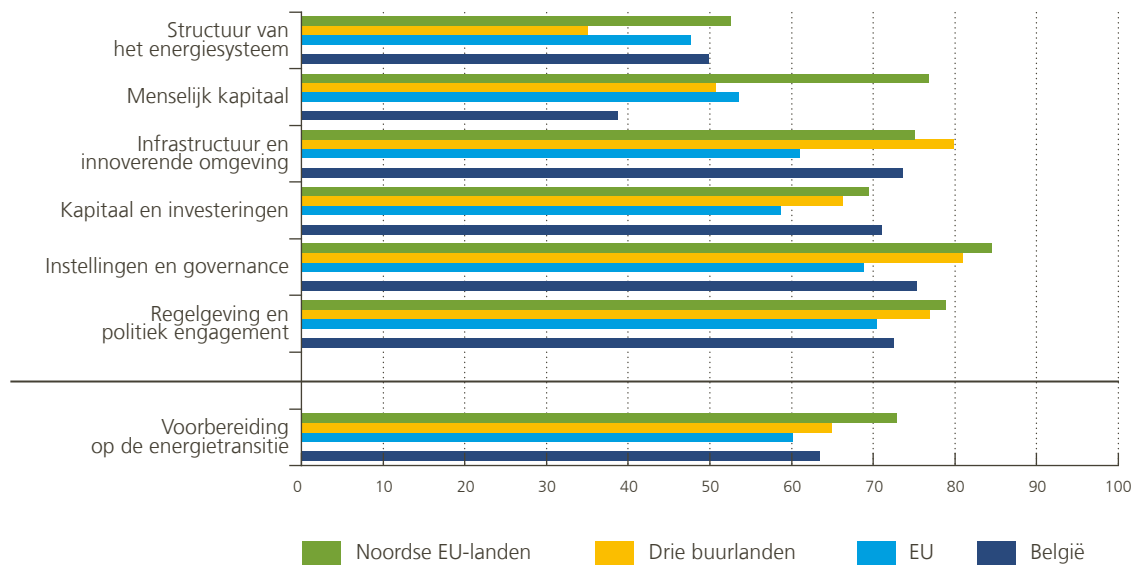
De energietransitie gaat niet alleen over aanpassingen aan de energiemix. Ze vereist ook een overheidsoptreden op maatschappelijk, economisch en technologisch gebied. Volgens het Wereld Economisch Forum is België over het geheel genomen beter dan gemiddeld in de EU voorbereid op de energietransitie. Het loopt echter achter op de drie buurlanden en de noordse landen in de verschillende dimensies die een efficiënte transitie mogelijk moeten maken. Zo heeft ons land een laag percentage banen in de koolstofarme industrieën en een scholingsniveau dat minder is aangepast aan de behoeften. Landen met een grote voorraad menselijk kapitaal zullen wellicht meer voordeel halen uit R&D naar koolstofarme technologieën. Hoewel bepaalde economische activiteiten al koolstofvrij zijn, moeten technologieën, infrastructuren en uitrustingen immers nog verder worden ontwikkeld.

Innovaties op het gebied van emissiearme technologieën blijven een prioriteit om de klimaatdoelstellingen te halen. Daarom moet in dit domein ook een gunstig kader voor innovatie worden gecreëerd. Ondernemingen die actief zijn in deze bedrijfstakken kunnen nieuwe activiteiten ontwikkelen als de overheid op die ontwikkelingen anticipeert met vroegtijdige investeringen in vernieuwende technologieën en apparatuur en hun commercialisering en de marktontwikkeling stimuleert. Volgens het Internationaal Energieagentschap waren de

Grafiek 96

België heeft troeven in handen om de klimaattransitie te doen slagen

(prestaties van 0 tot 100, waarbij 100 de beste prestatie is, 2020)

Bron: WEF.

Belgische overheidsuitgaven voor R&D in koolstofarme energiedomeinen, uitgedrukt in procenten bbp, in de periode 2014-2018 ongeveer 4,5 keer hoger dan het EU28-gemiddelde. Ze waren echter zeer sterk gericht op kernenergie.

De initiatieven moeten zowel van de private sector als van de overheid komen. De private sector moet financieringsmiddelen voor de groene transitie inzetten, terwijl de overheid de begroting en de belastingstelsels moet vergroenen, een prijs moet zetten op de uitstoot van koolstof en de subsidies voor fossiele brandstoffen moet afschaffen. Aangezien in België de bevoegdheden over verschillende beleidsniveaus verdeeld zijn, zijn een coherente aanpak en een efficiënte coördinatie noodzakelijk om zoveel mogelijk synergieën te realiseren in domeinen die vaak geen administratieve grenzen kennen. Het is eveneens belangrijk dat er duidelijk over de strategie wordt gecommuniceerd en dat er een stabiel kader wordt geboden. Dit vermindert de onzekerheid, geeft de investeerders de toekomstige koers aan en

Een efficiënte reallocatie van de werknemers bevordert zodat ze deze ingrijpende structurele veranderingen kunnen aanpakken

maakt het, meer in het algemeen, voor alle economische actoren mogelijk om zich tijdig voor te bereiden en hun gedrag aan te passen.

De klimaattransitie zal onvermijdelijk leiden tot aanpassingen aan het economisch weefsel. Het bereiken van koolstofneutraliteit vereist immers diepgaande structurele veranderingen voor bedrijven en arbeidskrachten in talrijke bedrijfstakken. Koolstofintensieve bedrijven zullen hun ontwikkeling beknot zien en zullen de marktvraag zien afnemen. De koolstofarme activiteiten zullen daarentegen worden bevorderd. Opdat de transitie maatschappelijk zou worden aanvaard, moet een efficiënte reallocatie plaatsvinden van werknemers in bedrijfstakken of bedrijven waarvan de technologie niet geschikt is voor een koolstofvrije productie naar milieuvriendelijker branches of bedrijven. Zoals voor elke reallocatie van arbeidskrachten, zal een vlotte werking van de arbeidsmarkt de noodzakelijke overgang van de getroffen banen naar deze nieuwe beroepen alleen maar vergemakkelijken.

Overigens wordt geraamd dat overheidsuitgaven voor hernieuwbare energie en energie-efficiëntie tijdens de overgangsfase naar een koolstofvrije economie, voor een zelfde bedrag als de huidige subsidies voor de winning en de verwerking van fossiele brandstoffen, ongeveer drie keer zoveel – directe en indirecte – banen zouden creëren. Ook al kan een dergelijke multiplier op de lange termijn niet standhouden, zou deze situatie de reallocaties van arbeidskrachten die nodig zijn voor de transitie moeten vergemakkelijken. Daarnaast moeten de vereiste competenties voor de koolstofarme technologieën worden geïdentificeerd en moet het opleidingsaanbod daaraan worden aangepast, zodat de omscholing van de betrokken werknemers zo goed mogelijk kan worden voorbereid en begeleid en er goed geschoolde arbeidskrachten beschikbaar zijn.

Hoewel het mogelijk is om de uitstoot significant te doen dalen en tegelijkertijd het concurrentievermogen en de koopkracht deels te waarborgen, blijven

er onzekerheden bestaan. Zo bevinden bepaalde technologieën zich nog in een zeer vroeg ontwikkelingsstadium en blijft het volledige potentieel ervan nog zeer onzeker. De financiering ervan wordt overigens bemoeilijkt doordat ze risicovoller zijn. Bovendien is hun ontwikkeling soms afhankelijk van de beschikbaarheid van schaarse hulpbronnen en grondstoffen waarvan de winning niet zonder gevolgen is voor het milieu.

De ecologische transitie heeft betrekking op alle economische actoren in vele domeinen (energie, mobiliteit, fiscaliteit, innovatie, digitalisering, enzovoort) en vereist heel wat actiemiddelen, waarvan de effecten soms tegenstrijdig zijn. Gezien de ingewikkelde begrotingscontext is het bovendien uiterst relevant dat de beleidsmaatregelen gericht zijn op die aspecten waarvoor ze het meest efficiënt en sociaal rechtvaardig zullen zijn, opdat de veranderingen door alle burgers als mogelijk, eerlijk en geschikt worden beschouwd.

7.4 De voorwaarden creëren voor een duurzaam herstel van de economie

Het groeipotentieel op lange termijn van België was tijdens de laatste twee decennia reeds verzwakt, omdat de productiviteitswinsten er meer dan elders afnamen. Dit vormde al een zware structurele uitdaging nog vóór de COVID-19-crisis uitbrak. De ecologische transitie en de digitalisering verzwaken de door die zwakke potentiële groei veroorzaakte problemen, aangezien ze de technologische kloof tussen de ondernemingen vergroten en belangrijke reallocaties van middelen vergen.

De coronacrisis zou de potentiële groei nog zwaarder aangetast kunnen hebben en permanente bbp-verliezen kunnen hebben veroorzaakt. Op zijn minst dreigt ze activiteitsverschuivingen tussen bedrijfstakken of tussen ondernemingen van eenzelfde branche met zich mee te brengen. Zo hebben bepaalde ondernemingen tijdens de crisis tijdelijk hun productieprocessen gewijzigd om in te spelen op de toegenomen vraag naar uitrusting voor de gezondheidszorg. Andere bedrijven, onder meer de restaurants, startten met de verkoop van afhaalproducten. Bovendien zou het frequentere gebruik van thuiswerk kunnen leiden tot verschuivingen in de vraag naar bepaalde goederen en diensten, met name weg van de grote stadscentra, waar de economische bedrijvigheid was geconcentreerd, naar de woonplaats van de telewerkers. Die reorganisatie en die gedragswijzigingen zullen gepaard gaan met de verdwijning of de inkrimping van sommige activiteiten ten gunste van andere of nieuwe activiteiten.

Tijdens de herstelperiode die er dankzij de verspreiding van de vaccins zou aankomen, zouden de organisatie en de structuur van het economisch weefsel dus verder worden hertekend. De crisis verhoogde echter de onzekerheid over de omvang en de snelheid van de technologische veranderingen die aan de gang zijn, wat de investeringsplannen van de ondernemingen en de gezinnen verstoort.

Om de basis te leggen voor een dynamische en duurzame groei, moeten verscheidene complementaire voorwaarden vervuld zijn. Deze omvatten een vlotte reallocatie van de middelen en een stevige innovatiestructuur, die ondersteund worden door een aangepaste regelgeving. Bovendien zijn investeringen in infrastructuur van zowel de overheid als de private sector onontbeerlijk om bepaalde belemmeringen voor de productiviteit uit de weg te ruimen en de grondslag te leggen voor het herstel.

De ondernemingsdemografie moet dynamischer worden

De ondernemingsdemografie draagt bij tot de dynamiek van een economie en blijkt een belangrijke hefboom van productiviteitswinsten, en dus van groei op lange termijn, te zijn. Vlot ondernemingen kunnen oprichten en stopzetten is doorslaggevend voor het welslagen van de transformatieprocessen in een economie, onder meer omdat de ontwikkeling van nieuwe technologieën erdoor vergemakkelijkt wordt.

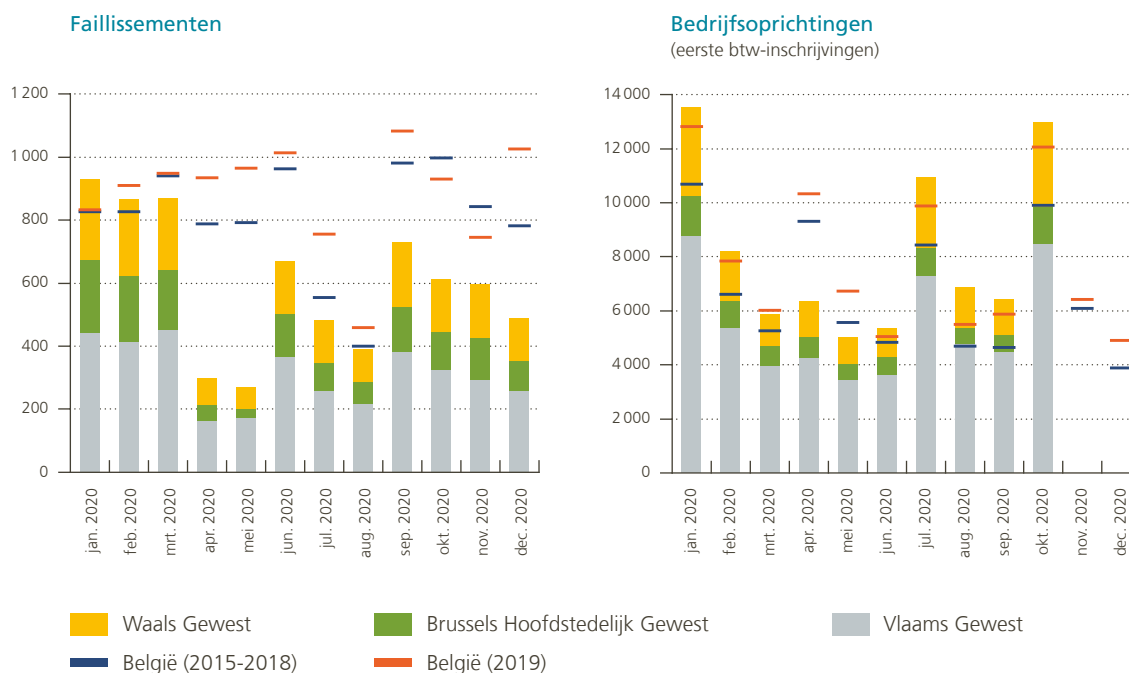
De Belgische bedrijfswereld geeft evenwel al verscheidene jaren blijk van een relatieve inertie. In vergelijking met de andere EU-lidstaten laat ons land structureel lage oprichtings- en stopzettingsgraden van ondernemingen optekenen. De afgelopen vijf jaar werden echter bemoedigende tekenen zichtbaar. Beide percentages namen immers doorgaans toe, wat deed vermoeden dat het economisch weefsel dynamischer begon te worden.

De coronacrisis heeft de ondernemingsdemografie echter beïnvloed en zal dat nog enige tijd blijven doen. Zoals vermeld in hoofdstuk 5, konden de verschillende steunmaatregelen voor ondernemingen en zelfstandigen, alsook het moratorium op faillissementen

Grafiek 97

In 2020 lag het aantal faillissementen abnormaal laag, terwijl het aantal bedrijfsoprichtingen robuust bleef

(absolute aantallen)

Bron: Statbel.

in 2020, een golf van bedrijfssluitingen voorkomen. Het tempo waarin nieuwe ondernemingen werden opgericht, bleef daarentegen hoog en was al met al vergelijkbaar met dat in 2019. Met uitzondering van de periode van de eerste lockdown, lag het zelfs boven het gemiddelde van de periode 2015-2018.

Als die positievere dynamiek van de bedrijfsoprichtingen de eerstvolgende jaren structureel aanhoudt, zal dit het economisch weefsel nieuw leven inblazen en de komende verdwijningen van ondernemingen compenseren. Er mag immers redelijkerwijs worden aangenomen dat, net als bij de voorgaande crisis, na verloop van tijd een reeks bedrijfssluitingen de structuur en de organisatie van het binnenlandse productienetwerk grondig zal hertekenen.

Overigens blijft voorzichtigheid geboden over het groeipotentieel van de nieuwe ondernemingen die bij de aanvang van of tijdens de coronacrisis werden opgericht. Terwijl doorgaans al geldt dat jonge ondernemingen vaker verdwijnen, dreigt het aantal

sluitingen nog hoger te liggen voor de bedrijven die de afgelopen twee jaar met hun activiteiten zijn gestart. Die nieuwe bedrijven, doorgaans zeer kleine ondernemingen of kleine kmo's, gingen immers van start in moeilijke omstandigheden die mogelijk complicaties voor hun ontwikkeling inhouden, waardoor wellicht een snellere herfinanciering nodig zal zijn. Bovendien kwamen die zeer jonge ondernemingen niet noodzakelijk in aanmerking voor de verschillende steunmaatregelen van de overheid, wat hen nog kwetsbaarder maakt.

Verder moet worden opgemerkt dat de toename van de bedrijfsoprichtingen de afgelopen jaren vooral toe te schrijven is aan die van ondernemingen in de vorm van een natuurlijke persoon. Sinds 2009, en meer nog na 2015, liep de bijdrage van die ondernemingscategorie, volgens de laatste door Graydon meegedeelde gegevens op jaarbasis, in 2018 op tot bijna 60 % van het totale aantal gecreëerde bedrijven. De recente groei van het aantal bedrijfsoprichtingen zou dus voornamelijk toe te schrijven zijn aan kleine

individuele structuren. Juridische en fiscale aanpassingen aan de statuten van de ondernemingen, zoals het nieuwe statuut van student-ondernemer en de wet betreffende de deeleconomie, die in 2017 werden ingevoerd, stelden meer personen in staat met hun activiteit van start te gaan als zelfstandige in hoofd- of in bijberoep. Die aanpassingen vielen deels samen met de ontwikkeling van de platformeconomie (met platforms als Uber, Ubereats, Deliveroo). Een deel van de nieuwe btw-plichtige ondernemingen zou dan ook de opkomst van die, meer precaire, recente vormen van arbeidsrelaties kunnen weerspiegelen.

De innovatie-inspanningen en de verspreiding van technologie moeten worden aangemoedigd

Ook andere elementen zullen de toekomstige groei van de ondernemingen beïnvloeden. Zo moeten onder andere wellicht belangrijke investeringen in R&D plaatsvinden, om de productieprocessen en de aangeboden producten en diensten nog meer aan de nieuwe vereisten aan te passen. Hoewel België reeds verscheidene jaren wordt beschouwd als een zeer innoverend EU-land, net na sommige noordse EU-landen, worden de R&D-inspanningen van de Belgische ondernemingen vooral in enkele bedrijfstakken en ondernemingen geleverd. Die vaststelling wordt bevestigd door de octrooien, die de resultaten van de innovatie-inspanningen weergeven. België geldt als een sterke producent van octrooien, aangezien op de Europese markt jaarlijks meer dan 2 000 Belgische octrooien worden aangevraagd, een aantal dat de afgelopen jaren gestaag toeneemt. Hoewel ons land erin geslaagd is een goede positie te handhaven, blijven de specialisatiedomeinen van de Belgische octrooien beperkt tot enkele branches, en met name tot de farmaceutische industrie. Die specialisatie nam ongetwijfeld nog toe door de wedloop naar een vaccin tegen COVID-19. Ondanks de grotere onzekerheid als gevolg van de coronacrisis mogen de ondernemingen hun toekomstige groei niet op het spel zetten door hun onderzoeksinspanningen te verminderen. Het zal er integendeel op aankomen de innovatie-inspanningen van de bedrijven te begeleiden en zoveel mogelijk ondernemingen te stimuleren om de nieuwe technologieën in te voeren. De innovatiestructuur van een economie bevat echter niet alleen de ondernemingen. De bijdrage van de

België is een innoverend land, maar de inspanningen zijn geconcentreerd in enkele branches en ondernemingen

Belgische universiteiten tot de innovatie-inspanning en de productie van octrooien is eveneens opmerkelijk. Hun aandeel in de aangevraagde octrooien behoort tot de hoogste in vergelijking met de andere Europese landen (samen met dat van Ierland), en komt boven dat van de drie voornaamste buurlanden uit. Bovendien zijn de Belgische universiteiten, meer dan in die landen, bereid interuniversitaire partnerschappen aan te gaan en samen te werken met private ondernemingen¹.

Meer specifiek in het digitale domein hangen de vereiste investeringen niet enkel samen met de aankoop van digitale technologie. Er zijn ook aanzienlijke immateriële investeringen nodig om, bijvoorbeeld, de digitale kennis van de arbeidskrachten te verbeteren of de nodige software of databanken te verwerven. Ruimer gezien moeten de ondernemingen, in het kader van hun digitaliseringsproces, ook hun bedrijfsmodellen wijzigen en hun kosten en interne structuur aanpassen.

Hoewel een deel van de inspanningen qua aanpassing, flexibiliteit en verbetering van de vaardigheden van de werknemers bij de ondernemingen ligt, moet de overheid hen uiteraard ook zeer actief ondersteunen. Daarbij zijn onder meer specifieke opleidingsinspanningen nodig om de werknemers en de werkzoekenden beter in staat te stellen die nieuwe technologieën te gebruiken. Zo niet worden een zekere tweedeling op de arbeidsmarkt en de afwijzing van de noodzakelijke technologische ontwikkelingen in de hand gewerkt.

De regelgeving mag die transformaties niet overmatig afremmen

Ook het regelgevend kader kan bijdragen tot een vlotte reallocatie van de middelen. De regelgeving mag uiteraard niet enkel op basis van die doelstelling worden beoordeeld. Deze moet in de eerste plaats de consumenten en arbeidskrachten beschermen, en ook aan algemene doelstellingen voldoen, zoals de bescherming van het milieu of van sommige fundamentele rechten. Het regelgevend kader mag de

¹ Zie Cheliout S. (2020), 'Belgium's innovative capacity seen through the lens of patent data', NBB, *Economic Review*, december.

ontwikkeling van op nieuwe behoeften gerichte activiteiten echter niet overdreven afremmen. Het is een delicate oefening voor de overheid te bepalen welke activiteiten bevordert of daarentegen afgeremd moeten worden. Door normen – bijvoorbeeld voor stedenbouw of het milieu – of productiestandaarden vast te stellen, creëert de regelgeving prikkels en leidt

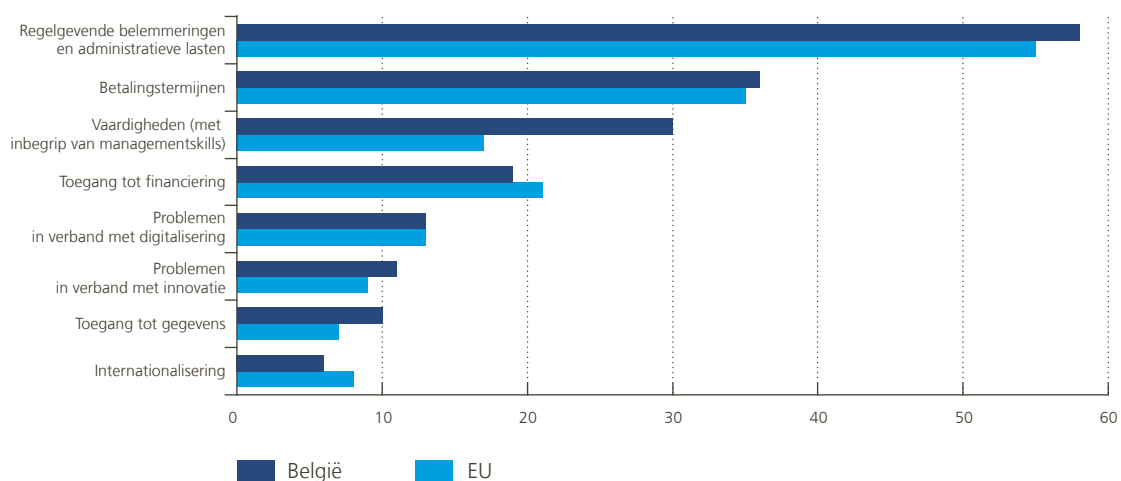
ze tot reallocaties van middelen. Hierdoor kan ze, zoals reeds vermeld, de realisatie vergemakkelijken van sommige technologische oplossingen die het mogelijk maken bepaalde milieudoelstellingen te bereiken.

Volgens de Eurobarometer-enquête over de perceptie van het ondernemingsklimaat in de kmo's, die net

Grafiek 98

De regelgevende belemmeringen en de administratieve lasten dreigen de hervatting van de activiteit van ondernemingen af te remmen

(in % van de kmo's¹)

Bron: EC – Flash Eurobarometer.

1 De Belgische kmo's werden tussen 19 februari en 4 maart 2020 ondervraagd.

vóór de uitbraak van de pandemie werd gehouden, beschouwen de Belgische ondernemingen de regelgevende belemmeringen en de administratieve lasten als hun voornaamste problemen. Hoewel dat ook geldt voor de Europese kmo's, blijken ze in België iets zwaarder te wegen. Die problemen, die zeker niet nieuw zijn, creëren rigiditeiten die de reallocatie van middelen beletten.

In verband met de werking van de markten moet bijzondere aandacht worden besteed aan zowel de barrières voor de markttoetreding als de belemmeringen om de markt te verlaten of om de activiteiten te herstructureren. Correct geformuleerde regels voor de toegang tot of de uittreding uit een markt kunnen, via een vlottere reallocatie van de middelen, een groeibevorderende omgeving creëren.

In België werden de faillissementsprocedures in 2019 versoepeld om de bedrijfsopheffingen te vergemakkelijken en de stigmatisering van bedrijfsmislukkingen te beperken door ondernemingen een tweede kans te bieden. Het is nog te vroeg om de effecten van die hervorming ten volle te beoordelen. Hoewel de faillissementsprocedures werden vereenvoudigd, werden ze als gevolg van de maatregelen om de ondernemingen tijdens de crisis te

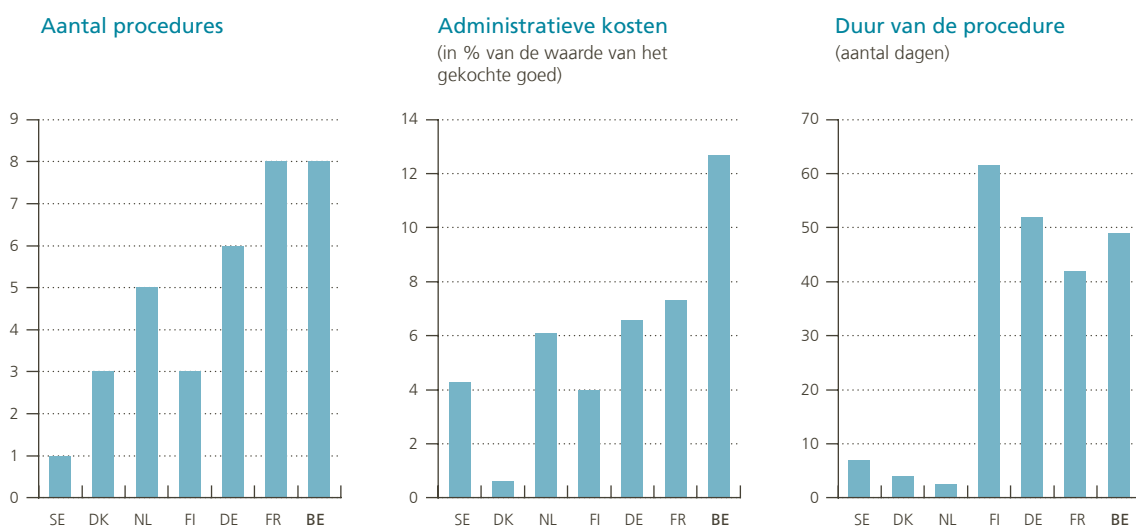
ondersteunen en het ingevoerde moratorium immers nog niet veel toegepast.

Wat de barrières voor markttoetreding betreft, is de toegang tot bepaalde beroepen – architectuur en vastgoed en, in mindere mate, boekhouding – onderworpen aan een striktere regelgeving dan gemiddeld in de buurlanden. Indien dergelijke verschillen niet gerechtvaardigd zijn door andere maatschappelijke doelstellingen, kunnen ze economische kosten en onnodige rigiditeiten teweegbrengen, niet enkel in die branches maar ook in een later stadium van de productieketen. Bovendien kunnen sommige zware verplichtingen inzake stedenbouw en milieu de initiatieven van ondernemers hinderen. Voor de bedrijven behoren de procedures voor de aankoop van vastgoed of de overdracht van een eigendomstitel en de behandeling van bouwvergunningen tot de minst gunstige domeinen van het ondernemingsklimaat, omdat het aantal procedures en de kosten relatief hoger uitvallen in België en de administratieve formaliteiten er meer tijd vergen. Zo zouden bepaalde verplichtingen kunnen worden aangepast om de oorspronkelijk voor bepaalde activiteiten bestemde gebouwen vlotter voor andere doeleinden te kunnen gebruiken (zoals voor een gemengd gebruik voor commerciële activiteiten en voor bewoning).

Grafiek 99

De procedures voor de aankoop van vastgoed of de overdracht van eigendomstitels zijn strenger voor de ondernemingen in België

(2019)

Bron: World Bank (Doing Business 2020).

Bepaalde regelgevende bevoegdheden ressorteren voortaan overigens onder de gewestregeringen. Het is dus ook nodig het overleg hierover tussen de deelstaten aan te moedigen, om verschillen in normen te vermijden die bijdragen tot een fragmentatie van de binnenlandse markt.

De herstelplannen moeten de economie veerkrachtiger, koolstofarmer en digitaal maken

De in dit hoofdstuk beschreven inspanningen om de dynamiek en het aanpassingsvermogen van de ondernemingen te versterken, kunnen maar ten volle resultaat opleveren als ze worden ondersteund door een kwaliteitsvolle infrastructuur. De Belgische behoeften op dit vlak zijn sinds geruime tijd gekend. Reeds vóór de coronacrisis waren al sterkere inspanningen nodig, na een jarenlange relatieve onderinvestering door de overheid in tal van domeinen.

Die behoeften worden erkend door de regeringen van de verschillende beleidsniveaus in België. Ze maakten van overheidsinvesteringen dan ook een van de speerpunten van de strategieën die bij hun aantreden, in 2019 en 2020, werden bepaald. Op federaal niveau is dat een van de onderdelen van het herstel- en investeringsplan dat in het regeerakkoord werd aangekondigd. Ook de verschillende gewesten hebben hun eigen herstelplannen uitgewerkt of bereiden die voor. Vlaanderen investeert € 4,3 miljard in het programma 'Vlaamse veerkracht', dat gericht is op digitale transformatie en duurzame ontwikkeling, op scholen en onderwijs, en op onderzoeks- en wegeninfrastructuur (ring van Antwerpen). Aan Waalse zijde beoogt het 'Get Up Wallonia'-plan de bedrijvigheid te herstellen en te herstructureren zodra de urgentieperiode van de crisis achter de rug is. Investerings- en overheidsopdrachten vormen prioritaire maatregelen om bij te dragen tot de herstructurering van het Waalse economische weefsel. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, ten slotte, heeft eveneens de krachtlijnen van een herstelplan vastgesteld. Naast dringende uitgaven en investeringen tijdens de pandemie (€ 120 miljoen), behelst het de voortzetting van de strategische investeringen van het gewest in het openbaar vervoer en de vernieuwing van de wegeninfrastructuur.

Het nationaal plan voor herstel en veerkracht moet op een geïntegreerde en coherente wijze worden uitgewerkt

De instrumenten die de EU hanteert om de lidstaten te ondersteunen bij hun herstelinspanningen als gevolg van de COVID-19-crisis, en de faciliteit voor herstel en veerkracht (Recovery and Resilience Facility – RFF) in het bijzonder, werden toegelicht in hoofdstuk 4. Ze kunnen dienen als nuttige katalysator om de prioritaire investeringen in België te bepalen en op een efficiënte wijze te verwezenlijken.

De via die faciliteit ter beschikking gestelde middelen zullen weliswaar relatief beperkt zijn, aangezien België subsidies zal ontvangen ten belope van maximaal € 5,9 miljard (1,2 % bbb) tussen 2021 en uiterlijk eind 2026. Die overdrachten kunnen worden aangevuld met RFF-leningen voor maximaal 6,8 % van het bruto nationaal inkomen van 2019 (€ 32,8 miljard).

Het nationaal plan voor herstel en veerkracht (PHV), dat eerst door de EC moet worden goedgekeurd om die financieringen te kunnen verkrijgen, moet op een geïntegreerde en coherente wijze worden uitgewerkt. Dit vereist een doeltreffende coördinatie tussen de verschillende beleidsniveaus. Dat plan moet bovendien voldoen aan een reeks criteria. Zo moet het een gedetailleerd overzicht bevatten van alle overheidsinvesteringen en van de structurele hervormingen die inspelen op de uitdagingen die werden vastgesteld in de aanbevelingen van de Raad van de EU binnen het

Europees Semester. Het moet ook aansluiten bij de krachtlijnen van het Nationaal Energie- en Klimaatplan. Bovendien moet het PHV groen en digitaal zijn, aangezien respectievelijk 37 en 20 % van de totale geplande uitgaven aangewend moeten worden voor de ecologische en digitale transitie. Een dergelijke oriëntatie van de prioriteiten in de Belgische overheidsinvesteringen kan een grotere efficiëntie van de geselecteerde projecten in de hand werken. Efficiëntie is immers van essentieel belang omdat de budgettaire manoeuvreerruimte beperkt zal blijven, ondanks de lage rentetarieven voor de overheid en de tijdelijke en uitzonderlijke versoepeling van het Europees begrotingskader. De gekozen maatregelen moeten toegespitst zijn op domeinen die duurzame toegevoegde waarde creëren en die een maximaal resultaat zullen hebben.

De federale overheid en de deelstaten hebben een ontwerp-PHV goedgekeurd. Dit ontwerp vormt de basis voor de eindversie die tegen eind april 2021 aan de EC zal worden voorgelegd. Het is opgebouwd rond vijf

strategische krachtlijnen: klimaat, duurzaamheid en innovatie; digitale transformatie; mobiliteit en openbare werken; mens en samenleving; productiviteit. Voor de vijf sleutelthema's zijn overheidsinvesteringen gepland in strategische domeinen die voldoen aan de doelstellingen van zowel de Belgische als de Europese overheid. Op federaal niveau gaat het onder meer om grote projecten die een duurzame ontwikkeling (de productie en opslag van hernieuwbare en flexibele energie, energierenovatie en isolatie van gebouwen, milieuvriendelijke technologieën), digitalisering (met name connectiviteit) en mobiliteit bevorderen. In dat verband zal specifieke steun worden verleend aan het spoorwegvervoer en aan de intermodaliteit (een duurzaam, toegankelijk en intelligent vervoerssysteem). Ten slotte vormen de door de coronacrisis aan het licht gebrachte tekortkomingen een prioriteit en worden investeringen in de gezondheidszorg gepland.

Het herstel kan echter niet alleen worden gerealiseerd door overheidsinvesteringen, des te meer omdat de overheidsfinanciën teruggevoerd moeten worden naar een houdbare koers. Grootschalige investeringen van de private sector zijn eveneens noodzakelijk om een robuuste opleving te garanderen. De overheid moet daartoe duidelijke signalen geven aan de investeerders en de onzekerheid minimaliseren. Dit zou voor de ondernemingen de basis leggen om hun projecten te kunnen uitvoeren. Naast de multiplicatoreffecten die de overheidsinvesteringen zouden moeten hebben voor de activiteit van de private sector, kan de overheid de particuliere investeringen stimuleren door die sector te laten deelnemen aan publiek-private partnerschappen in tal van domeinen, of via investerings- of financieringsinstrumenten die aan het risicoprofiel van de private investeringsprojecten zijn aangepast.

KADER 7

Aanvullende indicatoren naast het bbp

Op grond van de wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen, gaf het parlement het Federaal Planbureau (FPB) de opdracht een geheel van indicatoren op te stellen die de levenskwaliteit, de menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van de economie moeten meten. Sinds 2016 publiceren het FPB en het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) in hun jaarlijks verslag over de 'Aanvullende indicatoren naast het bbp' de analyses en methodologische beschouwingen die aan de basis liggen van de selectie van de individuele indicatoren die verband houden met de diverse welzijnsgebonden thema's – in de editie van februari 2021 zijn dat er 69 – en van de ontwikkeling van samengestelde welzijnsindicatoren. Die samengestelde indicatoren hebben betrekking op elk van de drie dimensies van duurzame ontwikkeling: het welzijn van de huidige generatie in België ('Hier en nu'), het welzijn van de toekomstige generaties ('Later') en de impact van de Belgische samenleving op het welzijn van inwoners van andere landen ('Elders'). Overeenkomstig de wet wordt een samenvatting van de resultaten gepubliceerd in het jaarverslag van de Bank.

Samengestelde indicatoren

Tot dusver werden samengestelde indicatoren uitgewerkt voor de dimensies 'Hier en nu' en 'Later'. Deze werden geëvalueerd voor de periode tot 2019, dus tot vóór de uitbraak van de coronacrisis. Daarenboven wordt de impact van de crisis van 2020 op het welzijn geraamd aan de hand van de resultaten van eerste enquêtes.

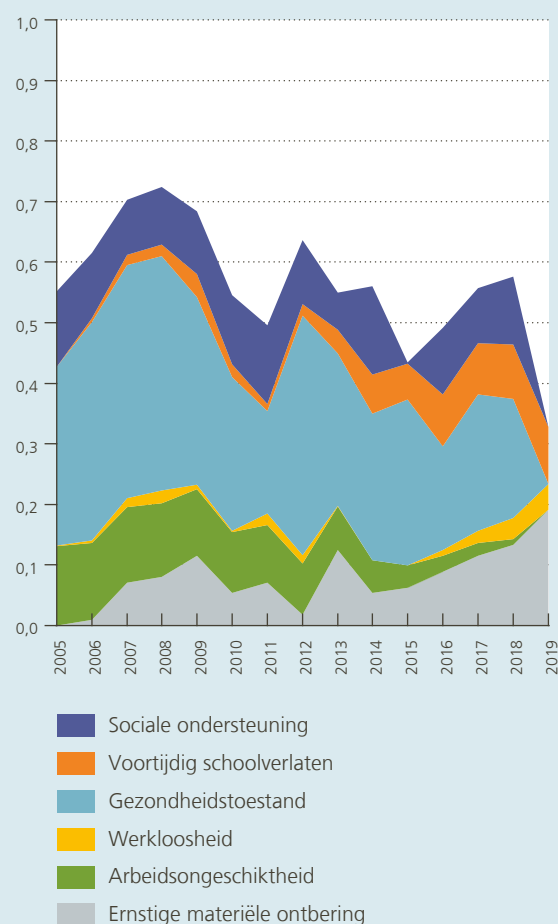

De indicator van het huidige welzijn W_{HN} bereikte een dieptepunt in 2019

De indicator W_{HN} meet het gemiddelde huidige welzijn in België. In de periode 2005-2019 vertoont hij een significant dalende tendens. Vlak na de financiële crisis liep hij fors terug en nadien daalde hij verder tot in 2015. De situatie verbeterde in de drie daaropvolgende jaren – waarbij het niveau van vóór de financiële crisis echter niet opnieuw werd bereikt – maar verslechterde duidelijk opnieuw in 2019. In dat jaar kwam de gezondheidsindicator – de belangrijkste bepalende factor van het welzijn in België – op

Uitsplitsing van de indicator voor welzijn 'Hier en nu' (W_{HN})¹

(schaal van 0 tot 1)

Bron: FPB.

¹ Een stijging van de indicator wijst op een verbetering van het welzijn. 0 komt overeen met een situatie waarin de zes indicatoren zich over de periode 2005-2019 gelijktijdig op hun laagste niveau zouden bevinden, terwijl 1 overeenkomt met een situatie waarin ze alle gelijktijdig hun maximum over die periode zouden bereiken.

zijn laagste niveau uit. Hoewel bepaalde onderliggende gegevens nog moeten worden bevestigd, wijzen meerdere enquêtes op een verslechtering van de fysieke en mentale gezondheidstoestand van de bevolking. Ook de indicator over de langdurige arbeidsongeschiktheid bereikte een dieptepunt, net als de indicator van de sociale ondersteuning, die tot dan toe nochtans relatief stabiel was gebleven. Deze ontwikkelingen werden gedeeltelijk gecorrigeerd door het herstel van de sociaal-economische indicatoren, aangezien geleidelijk minder personen werkloos werden of zich in een situatie van ernstige materiële ontbering bevonden en minder jongeren de school voortijdig verlieten.

Aangezien werd vastgesteld dat er binnen de Belgische bevolking grote ongelijkheden op het gebied van welzijn bestaan, werden elf indicatoren ontwikkeld om het verloop van het huidige welzijn te vatten naargelang van de leeftijd, het geslacht en het inkomen. Daaruit blijkt dat de daling van het welzijn statistisch significant is bij de mannen – die zwaarder door de financiële crisis werden getroffen dan vrouwen –, de 16- tot 24-jarigen, de 50- tot 64-jarigen en de middenklasse (derde inkomenskwintiel). Het welzijn van de 65-plussers nam daarentegen toe tussen 2005 en 2019.

Voor 2020 wordt een duidelijke verslechtering van de indicator van het huidige welzijn verwacht

Tegen de achtergrond van de COVID-19-crisis is de bekommernis om het behoud van een inclusieve en duurzame groei nog essentiëler, gezien de vele negatieve effecten van de pandemie op de fysieke en mentale gezondheid en het welzijn van de individuen, rekening houdend met de gevolgen van de lockdowns en de daling van de bedrijvigheid op de werkgelegenheid en de inkomens, en met die van de *social distancing* op de sociale relaties. Al deze ontwikkelingen hebben een rechtstreekse invloed op de belangrijkste determinanten van de samengestelde indicator van het welzijn W_{HN} , waarvan vele in 2019 al zeer laag waren. Volgens de raming van het FPB zal het gemiddelde welzijn van de Belgen in 2020 dus duidelijk verslechterd zijn, veel meer dan vlak na de globale financiële crisis het geval was. De W_{HN} zou in 2020 dus wellicht gedaald zijn tot zijn laagste niveau sinds de meting ervan.

De verslechtering van het milieukapitaal verzwakt het welzijn van de toekomstige generaties

De duurzame ontwikkeling van een samenleving houdt in dat de leefwijze van de huidige generatie niet ten koste gaat van de toekomstige generaties. Om dit toekomstig welzijn (dimensie 'Later') te meten, gebruikt het FPB een benadering via de kapitaalvoorraad, om niet vooruit te lopen op de manier waarop de toekomstige generaties het begrip welzijn zullen definiëren. Deze benadering bestaat erin het voorraadverloop te meten van de hulpbronnen die nodig zijn om het welzijn van de toekomstige generaties voort te brengen en gaat ervan uit dat een samenleving zich duurzaam ontwikkelt als ze voor de volgende generaties een welzijnsniveau garandeert dat minstens gelijk is aan het huidige peil. In het conceptuele kader dat in het verslag wordt gebruikt, is een ontwikkeling houdbaar als ze alle kapitaalvoorraden gelijktijdig minstens in stand houdt.

Het begrip 'menselijk kapitaal' dekt de individuele gezondheid en de kwalificaties en vaardigheden die bijdragen aan de arbeidsinzetbaarheid en de verbetering van de arbeidsinkomens. Sinds 2005 is het menselijk kapitaal over het algemeen toegenomen, dankzij de stijging van het aantal afgestudeerden van het hoger onderwijs, in het bijzonder vanaf 2015, terwijl de indicator voor de leesvaardigheid sinds 2012 is verslechterd. Het 'sociaal kapitaal' betreft de kwaliteit van de interpersoonlijke relaties, zowel op individueel niveau als op dat van de gemeenschap. De samengestelde indicator van het

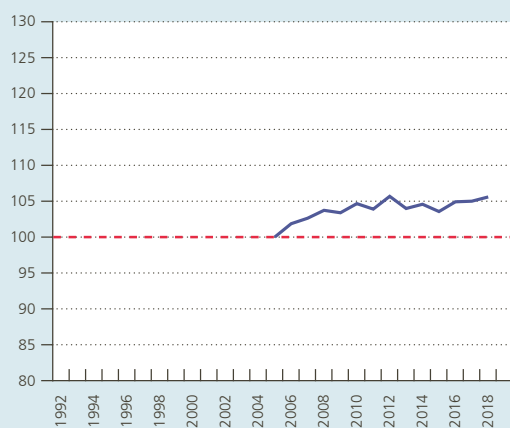

sociaal kapitaal bleef relatief stabiel. Sinds 2010 nemen de indicatoren van de individuele relaties af, terwijl die voor het algemene vertrouwen en het vertrouwen in de instellingen in 2018 een stuk hoger zijn dan in 2005. De indicatoren voor de natuurlijke hulpbronnen (lucht, water en aarde) en het geheel van de levende soorten (de biodiversiteit), die samen het 'milieukapitaal' vormen, volgen al een aantal decennia een neerwaartse tendens. Het 'economisch kapitaal', dat alle economische activa omvat, is sinds 1995 aanzienlijk gestegen, al is het in de jaren na de crisis enigszins teruggelopen. Zowel de indicator van de fysieke kapitaalvoorraad als die van het kenniskapitaal droegen bij tot die stijging, weliswaar in zeer uiteenlopende mate (het kenniskapitaal maakt slechts om en bij de 5% van het economisch kapitaal uit). Op basis van deze samengestelde indicatoren en rekening houdend

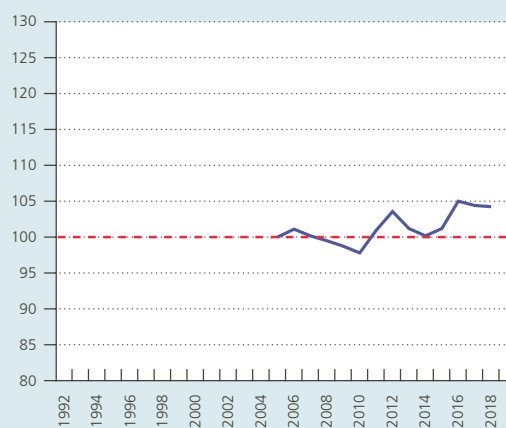
Indicatoren om de houdbaarheid van het welzijn te meten

(100 = referentiejaar¹)

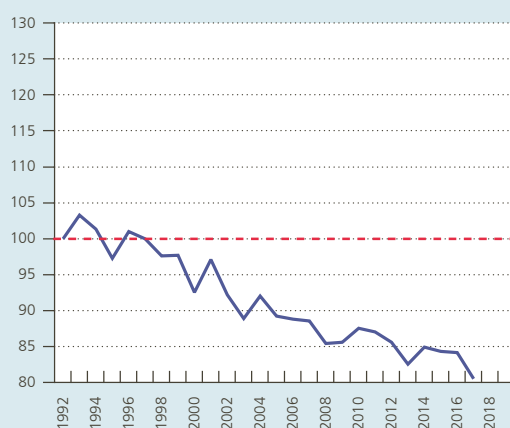
Menselijk kapitaal

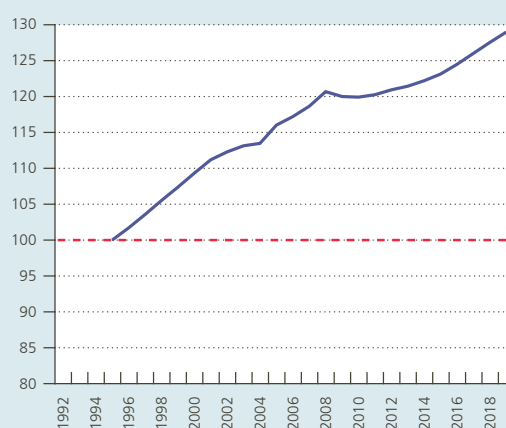
Sociaal kapitaal

Milieukapitaal

Economisch kapitaal

Bron: FPB.

1 De indicatoren zijn genormaliseerd op 100 voor een referentiejaar dat overeenstemt met het eerste jaar waarvoor alle componenten van de samengestelde indicator beschikbaar zijn.

met de verslechtering van die van het milieukapitaal, geeft het verslag van het FPB aan dat de huidige ontwikkeling van België onhoudbaar is.

Bovendien zijn het huidige en toekomstige welzijn met elkaar verbonden en kan de verslechtering van de huidige gezondheidstoestand nadelig zijn voor de levensverwachting in goede gezondheid en dus voor het menselijk kapitaal, des te meer omdat ze in het bijzonder de bevolking op arbeidsleeftijd lijkt te treffen. Ook de verslechtering van de leesvaardigheid bij schoolgaande jongeren is in dat opzicht zorgwekkend.

Individuele indicatoren

Sinds het verslag van 2019 worden de individuele indicatoren onderverdeeld op basis van de zeventien doelstellingen voor duurzame ontwikkeling (sustainable development goals – SDG's). Hun verloop wordt besproken met verwijzing naar deze SDG's en naar de doelstellingen die op Belgisch, Europees of mondiaal niveau werden bepaald. Om de gezondheidstoestand van de Belgen beter te kunnen evalueren, werden in deze editie twee indicatoren voor de mentale gezondheid aan de lijst toegevoegd (naast die in verband met depressies), namelijk het zelfmoordpercentage en de toestand van psychologisch leed.

Focus op de mentale gezondheid van de Belgen

Naast het feit dat de gezondheid een bepalende factor is voor het welzijn, maakt de mentale gezondheid integraal deel uit van SDG 3 (gezondheid en welzijn van alle mensen op alle leeftijden) en oefent ze een transversale invloed uit op andere SDG's. De aandacht voor dit aspect en de follow-up ervan zijn des te belangrijker geworden in de huidige context van de gezondheids crisis en de gevolgen hiervan op de individuen, meer bepaald op hun sociale en professionele relaties, hun vooruitzichten en hun vertrouwen in de toekomst.

Uit een eerste analyse van de situatie voorafgaand aan de COVID-19-crisis blijkt dat het aantal personen dat psychologisch leed ondervindt of aan een depressie lijdt, na een lichte verbetering tussen 1997 en 2004, sinds 2008 bijzonder gestegen is. Deze aantallen liggen systematisch hoger bij jongvolwassenen, vrouwen en personen met een laag inkomen. De zelfmoordcijfers, die de beoordeling vervolledigen, zijn over het algemeen gedaald, maar blijven tot de hoogste in de EU behoren. Mannen plegen 2,5 keer vaker zelfmoord dan vrouwen.

De context van de mentale gezondheid in België kan ook worden geëvalueerd aan de hand van het verloop van het aantal personen die een invaliditeitsuitkering ontvangen omdat ze niet meer in staat zijn te werken als gevolg van een ongeval of ziekte (met uitzondering van een arbeidsongeval of beroepsziekte). Het aandeel van de personen met een langdurige uitkering steeg van 6,5 % in 2005 tot 11,1 % in 2019. Voor 36 % van de uitkeringsgerechtigden ligt een psychische stoornis aan de basis van de langdurige arbeidsongeschiktheid. De OESO raamt de kosten van deze mentale gezondheidsproblemen in 2015 op 4,1 % van het Europese bbp en op 5,1 % van het Belgische bbp. Ze omvatten de indirecte kosten door de lagere productiviteit en werkgelegenheidsgraad van de betrokken personen (2,3 % van het Belgische bbp) en de directe kosten als gevolg van de uitgaven voor vervangingsinkomens ten laste van de sociale zekerheid en de behandeling van de aandoeningen (respectievelijk 1,3 % en 1,4 %).

Verloop van de individuele indicatoren

Van de 69 geïnventariseerde aanvullende indicatoren naast het bbp, hebben er 43 betrekking op de dimensie 'Hier en nu'. Er kan geen algemene tendens in een bepaalde richting worden vastgesteld:

- het onderwijs (SDG 4), de gendergelijkheid (SDG 5), het waardig werk en de duurzame groei (SDG 8) en de vrede en de justitie (SDG 16) evolueren gunstig in de richting van hun doelstellingen;
- de armoede (SDG 1) vertoont daarentegen een ongunstige ontwikkeling;
- de indicatoren in verband met de gezondheid (SDG 3) laten een gemengd verloop optekenen: die voor de levensverwachting en de voortijdige sterfgevallen door chronische ziektes en verkeersongevallen verbeteren en getuigen van de langere levensduur, terwijl de indicatoren afkomstig van enquêtes bij personen naar de perceptie van hun gezondheidstoestand verslechteren. De daling vanaf 2008 van twee indicatoren van mentale gezondheid – depressie en psychologisch leed – wijst eveneens op een verslechtering van de algemene gezondheidstoestand;
- de ontwikkelingen lopen ook uiteen voor de indicatoren van de ongelijkheden (SDG 10) en de steden (SDG 11), terwijl er geen significante ontwikkeling kan worden opgetekend voor de voedselveiligheid (SDG 2), de energie (SDG 7) en het klimaat (SDG 13).

Indien mogelijk, valt de vergelijking van deze indicatoren met hun Europese equivalenten of, bij gebrek daaraan, met die van de drie buurlanden, overwegend gunstig uit voor België: voor 18 van de 31 betrokken indicatoren is de situatie in België beter.

De dimensie 'Later' focust op het vermogen van de Belgen om hun welzijn in de toekomst te handhaven, en zelfs te verbeteren. Ze wordt beoordeeld op basis van 34 indicatoren. Die zijn vooral gelinkt aan de milieugebonden SDG's, namelijk die voor voeding (SDG 2), gezondheid (SDG 3), onderwijs (SDG 4), water (SDG 6), energie (SDG 7), infrastructuur (SDG 9), consumptie- en productiewijzen (SDG 12), klimaat (SDG 13), het leven in het water en op het land (SDG 14 en 15) en de middelen om het 'Wereldwijd partnerschap voor duurzame ontwikkeling' te implementeren (SDG 17). De helft van deze indicatoren evolueren gunstig in de richting van hun doelstelling. Twee indicatoren die zich niet gunstig ontwikkelen, zijn de levensverwachting in goede gezondheid (SDG 3), die al tien jaar relatief stabiel blijft, en de indicator voor de populatie weidevogels (SDG 15) – een van de zeldzame indicatoren van de biologische diversiteit die over een lange periode beschikbaar zijn – die zich verwijderd van zijn doelstelling.

Vergeleken met de situatie in de rest van Europa, vallen 12 van de 23 indicatoren die betrekking hebben op de dimensie 'Later' gunstiger uit voor België. Dit geldt veel meer voor de sociale en maatschappelijke indicatoren dan voor de milieu-indicatoren.

De vijf indicatoren van de dimensie 'Elders' geven de impact weer die de Belgische samenleving heeft op het ontwikkelingsvermogen van de andere landen en op het welzijn van hun bevolking. Ze hebben betrekking op het verbruik van natuurlijke hulpbronnen (energie (SDG 7) en grondstoffen (SDG 12)), de uitstoot van broeikasgassen (SDG 13) en de officiële ontwikkelingshulp (SDG 17). Ze evolueren allemaal in de goede richting.

Het binnenlandse grondstoffenverbruik en de officiële ontwikkelingshulp doorstaan gunstig de vergelijking tussen België en de EU of de drie buurlanden.

Uitsplitsing van de indicatoren

Van de 69 indicatoren kunnen er 49 worden uitgesplitst per bevolkingsgroep, meer bepaald op basis van geslacht, inkomensniveau, scholingsniveau en leeftijd. Voor 39 indicatoren wordt een uitsplitsing naar de drie gewesten gemaakt, maar er wordt geen analyse uitgevoerd.

Wat de uitsplitsingen betreft, blijkt dat:

- volgens het geslacht (32 indicatoren) heel wat verschillen kleiner worden, ook al blijven er enkele aanzienlijke afwijkingen bestaan. Voor sommige wordt het verschil groter. In deze editie worden de verschillen tussen mannen en vrouwen meer gedetailleerd belicht. Voor vrouwen is de situatie op de arbeidsmarkt verbeterd, maar dit gaat gepaard met minder evenwicht tussen werk en privéleven en meer langdurige arbeidsongeschiktheid. De gezondheidsindicatoren die een impact hebben op het beroepsleven zijn minder goed voor vrouwen dan voor mannen en vrouwen worden vaker geconfronteerd met armoede. Hoewel ze minder zijn blootgesteld aan chronische ziektes, minder betrokken zijn bij verkeersongevallen en minder roken, evolueren deze indicatoren nauwelijks, terwijl die voor mannen wel een herstel vertonen. Met betrekking tot SDG 5 (gendergelijkheid), verkleinde het inkomensverschil tussen mannen en vrouwen, dat in België al aanzienlijk kleiner is dan het Europese gemiddelde. Het percentage vrouwelijke parlementsleden is gestegen en ligt hoger dan op Europees niveau. Daarentegen zag een toenemend aandeel van de vrouwen om familiale redenen af van een beroepsactiviteit, terwijl dit percentage voor mannen zeer laag en stabiel bleef;
- volgens het inkomensniveau (17 indicatoren), de situatie gunstiger is voor de hoogste inkomenscategorieën, wat geen verrassing is;
- volgens het scholingsniveau (12 indicatoren), het geen verrassing is dat de omstandigheden gunstiger blijven voor personen met een hoger scholingsniveau. Vooral personen die ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs hebben behaald, zijn er slechter aan toe. De verschillen worden over het algemeen groter, in het bijzonder voor wat betreft het risico op armoede en de ernstige materiële ontbering;
- volgens de leeftijd (15 indicatoren), niveauverschillen worden opgetekend (gezondheid, werkgelegenheidsgraad, arbeidsongeschiktheid, werkloosheid, enzovoort), maar er kan geen algemene tendens worden vastgesteld. Wat het armoederisico betreft, verbeterde de situatie van de 65-plussers tot 2015, waarna die geleidelijk opnieuw verslechterde en zich aansloot bij die van de andere leeftijdscategorieën. De werkgelegenheidsgraad neemt gestaag toe, vooral die van de beroepsbevolking boven de 55 jaar. Ook de langdurige arbeidsongeschiktheid stijgt echter, zowel bij de 25- tot 49-jarigen als bij de 50- tot 64-jarigen.

Overeenkomstig zijn opdracht werkt het FPB de lijst van de geselecteerde individuele indicatoren permanent bij en past het die aan de ontwikkeling van de kennis en aan het verloop van het maatschappelijk debat aan. Afhankelijk van de beschikbaarheid van de gegevens, dekt de databank de periode 1990-2019. Ze kan worden geraadpleegd op www.indicators.be. Het FPB zal bovendien zijn onderzoek voortzetten met het oog op de ontwikkeling van een samengestelde indicator voor de dimensie 'Elders'. Het FPB zal ook werken aan de voltooiing van het geheel, met name wat betreft de in 2018 voorgestelde indicator van de koolstofvoetafdruk en de ontwikkeling van de biologische diversiteit, waarbij het zal blijven streven naar convergentie met de indicatoren voor duurzame ontwikkeling. Bij het onderzoek naar de effecten van de coronacrisis zal een bijzondere aandacht uitgaan naar de mentale gezondheid en de armoede.